

The Iranian–Islamic Utopia from the Perspective of Abolqasem Ferdowsi Tousi

Hamidreza Saremi¹ , Mana Vahidbafandeh²

1. Associate Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Arts, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: saremi@modares.ac.ir

2. PhD Candidate in Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: mana.vahidbafandeh@modares.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 04 December 2024
Received in revised form: 22 August 2025
Accepted: 03 September 2025
Published online: 22 December 2025

Keywords:

Ferdowsi, Iranian-Islamic Utopia, Shahnameh of Ferdowsi, Utopia, Wisdom.

ABSTRACT

As an ideal and conceptual image of the city, the utopia of any society reflects its underlying ideas, values, and aspirations—elements that evolve over time in response to social, cultural, and economic transformations. Although utopian images differ in form and scale, they consistently correspond to an idealized conception of the city. From ancient periods through the Islamic civilization, this concept has been articulated in diverse forms by Iranian thinkers and scholars. In the contemporary context, redefining and applying utopia as a practical model for urban design has become increasingly significant. This study examines the concept of utopia within Iranian–Islamic civilization, with particular emphasis on the intellectual framework of Hakim Abolqasem Ferdowsi Tousi. Its primary objective is to analyze and develop a conceptual framework based on Ferdowsi’s vision of utopia and to explore its implications for Iranian–Islamic urban planning. Using qualitative content analysis, utopian concepts embedded in the narratives of Ferdowsi’s *Shahnameh* are systematically examined. Subsequently, the interrelations among these concepts within the broader framework of Iranian–Islamic utopia are investigated through a narrative review approach. The findings indicate that the Iranian–Islamic utopia, understood as a concept transcending time and place, emphasizes wisdom and knowledge and offers an enduring ideal model for contemporary cities confronting present-day challenges.

Cite this article: Saremi, H.; Vahidbafandeh, M. (2025). The Iranian–Islamic Utopia from the Perspective of Abolqasem Ferdowsi Tousi. *Social Theories of Muslim Thinkers*, 15(4): 59-90. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384445.1742>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384445.1742>

1. Introduction

Throughout history, thinkers and philosophers across cultures have sought to construct images of ideal societies. Although these images vary according to historical context and geographical location, they generally function as expressions of human aspirations and ideals (Zarrinkoub, 2007; Tabatabaei, 2001). An ideal society is often imagined as an alternative to prevailing conditions and serves as a conceptual lens through which possibilities beyond the existing order may be understood. Such visions may emphasize transformation, liberation, or, at times, adopt a compensatory orientation.

As noted above, the relationship between utopian thought and culture has been a persistent theme throughout intellectual history. In Iran, from mythological periods through the Iranian–Islamic civilization, utopia has emerged as a central motif shaping the cultural imagination, often infused with a monotheistic worldview (Moftakhari, 1997: 6–8). Conceived as an ideal realm beyond immediate realities, this utopia has frequently been envisioned as a paradisiacal space in which collective aspirations are fulfilled. In contemporary thought, it has also acquired a critical and emancipatory function in response to the challenges facing modern cities. Accordingly, examining this concept through the perspectives of thinkers who shaped Iranian–Islamic civilization—and identifying its defining characteristics—appears essential for conceptualizing the framework of an Iranian–Islamic city.

2. Methodology

This study seeks to develop a conceptual model and theoretical framework for the Iranian–Islamic utopia from the perspective of Hakim Abolqasem Ferdowsi. To this end, the research employs a mixed qualitative methodology combining textual analysis, qualitative content analysis, and a hybrid systematic review. The systematic review method enables the comprehensive identification, evaluation, and synthesis of existing studies, thereby providing a coherent and reliable analytical foundation.

Adopting an interpretive approach, the research aims to identify and explicate the core concepts of Ferdowsi's worldview and their role in shaping the Iranian–Islamic utopian ideal. In terms of its purpose, the study is theoretical and foundational; methodologically, it is descriptive–systematic, grounded in rational analysis and historical documentation. Through careful and reflective engagement with primary texts and secondary sources, the research seeks to uncover the conceptual relationships embedded in Ferdowsi's literary corpus..

3. Findings

The final conceptual model of the Iranian–Islamic utopia, developed through detailed content analysis of Ferdowsi's *Shahnameh* and a systematic review of relevant scholarly literature, encompasses political, social, economic, environmental, and heroic dimensions central to Ferdowsi's vision of an ideal society.

The political dimension emphasizes transparent and just laws, equitable distribution of power, and participatory governance structures. Justice, political stability, protection of citizens' rights, and governmental transparency constitute its primary indicators.

The social dimension focuses on family support, public participation, and the strengthening of social cohesion. It highlights social justice, public welfare, and the enhancement of positive social interactions, alongside the promotion of equal opportunities and psychological and social well-being.

The economic dimension centers on the equitable distribution of wealth and resources, fair division of labor, and the reinforcement of local production. Through sustainable employment, economic prosperity, and public welfare, this dimension establishes economic justice as a foundational principle of Ferdowsi's utopia.

The environmental dimension underscores the preservation of nature and sustainable development. Key elements include conserving and revitalizing natural spaces, promoting gardens and parks, utilizing sustainable resources, and fostering harmonious coexistence between humans and the natural environment—an essential principle in Ferdowsi's ideal vision.

4. Discussion and Conclusion

This study examined the Iranian-Islamic utopia through the intellectual lens of Ferdowsi, with the aim of constructing a conceptual model grounded in the themes of the *Shahnameh* and systematic scholarly analysis. Close engagement with Ferdowsi's work reveals that, beyond epic and heroic narratives, he articulated enduring moral and social principles for organizing and governing an ideal city. These principles—rooted in justice, social welfare, respect for nature, and environmental sustainability—collectively emphasize the necessity of cities capable of balancing material, spiritual, and social needs.

The resulting conceptual model highlights key dimensions such as physical and psychological well-being, economic and social justice, public welfare, environmental sustainability, and the preservation of cultural and historical identity. Although expressed through poetic and literary forms, these dimensions can be interpreted as lasting strategies for envisioning and constructing an ideal and balanced city within the Iranian cultural tradition.

Author Contributions: All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: The authors avoided data fabrication, falsification, and plagiarism, and any form of misconduct.

Data Availability Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

References

- Abbaspour Esfandan, Hassanali, & Ranjbar, Ahmad. (2014). Manifestations of utopia and the ideal ruler in Ferdowsi's *Shahnameh*: A study of the story of Siavash. *Mystical and Mythological Literature*, 10(35).
- Bagheri, Hamideh, & Khojiev, Mohammad. (2020). An examination of utopia in Ferdowsi's *Shahnameh*. *Studies in Literature, Mysticism, and Philosophy*, 5(4).
- Bina, Yousef. (2024). Dystopia and its types in Ferdowsi's *Shahnameh*. *Epic Knowledge and Wisdom*, 1(1), 23–42.
- Claeys, Gregory. (2020). *Utopia: The history of an idea*. London, England: Thames & Hudson.
- Dehqi Jafari, Mahmoud. (2011). The utopia of the Sage of Tus in the *Shahnameh*. *Iranian Studies Research*, 1(1), 1–12.
- Hosseini, Maryam. (2006). Women's utopia. *Women in Development and Politics*, 4(3), 117–131.
- Kumar, Krishna. (1987). *Utopia and anti-utopia in modern times*. London, England: Basil Blackwell.
- Levitas, Ruth. (1990). *The concept of utopia*. New York, NY: Peter Lang.

- Mannheim, Karl. (1943). *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge*. London, England: Routledge.
- Moftakhari, Hossein. (2014). Iran and Islam: Iranian identity and Islamic heritage. *Historical Inquiries*, 4(2), 93–111.
- More, Thomas. (1516). *Utopia*. Habsburg Netherlands.
- Nazari, Najmeh. (2010). A comparison of utopia in Ferdowsi and Sa‘di. *Mysticism in Persian Literature*, 2.
- Plato. (1943). *The Republic* (trans. not specified). New York, NY.
- Tabatabaei, Vahid. (2020). *Photography in the post-utopian condition: A study of the works of Robert Frank and Diane Arbus in America during the 1950s and 1960s*. Tehran, Iran: Ketab-e Pergar.
- Zarrinkoub, Abdolhossein. (1991). *Aristotle and the art of poetry*. Tehran, Iran: Amir Kabir.

آرمان شهر ایرانی - اسلامی از منظر ابوالقاسم فردوسی توسی

حمیدرضا صارمی^۱ ، مانا وحیدبافنده^۲

۱. دانشیار شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: saremi@modares.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: mana.vahidbafandeh@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	به‌عنوان یک تصویر ایدئال و ذهنی از شهر، آرمان‌شهر هر جامعه ایده‌ها، ارزش‌ها و آرزوهای خود را نمایان می‌کند که با گذشت زمان و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، شکل و شمایل‌های گوناگونی به خود می‌گیرد. این تصویر هرچند در اندازه و شکل متفاوت قابل تداوم است، همواره با ایدئال شهر هماهنگی دارد. از زمان باستان تا تمدن اسلامی، در تاریخ ایران، این اندیشه توسط متفکران و دانشمندان به شکل‌های گوناگون بیان شده است و امروزه تبیین و کاربرد آن به‌عنوان مدلی مفید در طراحی شهرهای معاصر، اهمیت زیادی دارد. در این پژوهش، آرمان‌شهر در سیاق تمدن ایرانی-اسلامی به‌ویژه با تمرکز بر نظام فکری حکیم ابوالقاسم فردوسی توسی بررسی و تحلیل می‌شود. هدف پژوهش تحلیل و تدوین چارچوب مفهومی دیدگاه شاعر و اندیشمند درباره مفهوم آرمان‌شهر و تأثیر آن در فرایند شهرسازی ایرانی-اسلامی است. با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل محتوای کیفی، مفاهیم آرمان‌شهر در داستان‌های شاهنامه فردوسی به‌دقت بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. سپس ارتباط این مفاهیم در چارچوب مفهومی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی، با استفاده از روش مرور روایتی، به‌صورت جامع و دقیق مطالعه می‌شود. نتایج نشان داد آرمان‌شهر اسلامی-ایرانی به‌عنوان مفهومی مستقل از زمان و مکان، با تأکید بر اصول خرد و دانش، به‌عنوان الگوی ایدئال برای شهرهای امروز فردوسی، فردوسی.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۴	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۳۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱	
کلیدواژه‌ها: آرمان‌شهر، آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی، حکمت، شاهنامه فردوسی، فردوسی.	

استناد: صارمی، حمیدرضا؛ وحیدبافنده، مانا (۱۴۰۴). آرمان‌شهر ایرانی - اسلامی از منظر ابوالقاسم فردوسی توسی. نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۵ (۴): ۵۹-۹۰. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384445.1742>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384445.1742>

۱. مقدمه و بیان مسئله

در طول تاریخ، متفکران و فیلسوفان در فرهنگ‌های مختلف به دنبال ایجاد تصویری از یک جامعه ایدئال بوده‌اند. اگرچه این تصویر با توجه به دوره و مکان متفاوت بوده، اما معمولاً به‌عنوان تجسم آرزوها و آرمان‌های انسانی تلقی می‌شده است (زرین کوب، ۱۳۶۹؛ طباطبایی، ۱۳۹۸). جامعه ایدئال به‌عنوان جایگزینی برای شرایط کنونی در نظر گرفته می‌شود و وسیله‌ای است برای درک جهانی که فراتر از نظم فعلی قرار دارد. این ایدئولوژی به آرزوها و جوامعی اشاره دارد که انسان‌ها برای دستیافتن به آن‌ها در تلاش‌اند. این دیدگاه گاهی بر تغییرات تأکید دارد، گاهی از آزادی‌بخشی سخن می‌گوید و گاه نیز با رویکردی جبرانی همراه است.

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، موضوع محوری و ارتباط با فرهنگ از ویژگی‌های اصلی و بنیادی تفکر آرمان‌شهری در طول تاریخ به‌شمار می‌رود. در ایران، از دوران اسطوره‌ای تا تمدن ایرانی-اسلامی، آرمان‌شهر به‌عنوان یکی از مفاهیم برجسته در اندیشه متفکران ایرانی-اسلامی ظهور کرده و تمدن ایرانی را با جوهره‌ای توحیدی همراه کرده است (مفتخری، ۱۳۹۲). این آرمان‌شهر به‌عنوان مکانی ایدئال و فراتر از شرایط فعلی، به‌عنوان بهشتی برای تحقق آرزوها و خواسته‌های ساکنان خود مطرح شده و یکی از موضوعات اصلی تفکر معاصر با رویکردی رهایی‌بخش از وضعیت کنونی شهرها به‌شمار آمده است. از این‌رو، به‌نظر می‌رسد بررسی این مفهوم از طریق تفکرات افرادی که با تکیه بر تمدن ایرانی-اسلامی آن را در ذهن پرورانده‌اند و همچنین شناخت ویژگی‌های آن از دیدگاه متفکران این تمدن، برای ترسیم شهر ایرانی-اسلامی ضروری باشد.

براساس نگاه فردوسی، می‌توان مفهوم آرمان‌شهر را در آثار و اندیشه‌های بزرگان دوران ایران و اسلام مشاهده کرد. از جمله این متفکران خود فردوسی است که با الهام از ارزش‌ها و آرمان‌های ایرانی، آرمان‌شهری را ترسیم می‌کند که بر پایه عدالت، حکمت و پیوند انسان با طبیعت استوار است. فردوسی در شاهنامه با توصیف مکان‌هایی مانند ورجمکرد و کنگ‌دژ، تصویری از سرزمینی آرمانی و مطلوب را به نمایش می‌گذارد؛ سرزمینی که در آن حکمرانی عادلانه، صلح، رفاه و سعادت برای همه افراد جامعه فراهم است. این مفهوم، که در شاهنامه به‌طور گسترده مطرح شده بازتاب‌دهنده آرزوهای انسانی برای دستیابی به جامعه‌ای است که در آن عدالت و فضیلت‌های اخلاقی حکم‌فرما باشد؛ برای مثال، فردوسی در داستان‌های متعددی از دوران پادشاهانی مانند کیخسرو، شهری را تصویر می‌کند که در آن اصول اخلاقی و اجتماعی به بهترین نحو اجرا می‌شود. این شهرها که از آرمان‌های ایرانی سرچشمه گرفته‌اند، بر پایه ارزش‌هایی مانند صلح و تعامل انسان با محیط‌زیست طراحی شده‌اند. همچنین فردوسی با تأکید بر عدالت و حکمرانی خردمندانه، به‌نوعی به ناکجاآبادی ایدئال اشاره می‌کند که در آن ستمگری جایی ندارد و مردم در آرامش و امنیت زندگی می‌کنند. این نگاه فردوسی به آرمان‌شهر در مقابل برخی دیگر از داستان‌های ایرانی مانند خسرو و شیرین یا لیلی و مجنون است که ناکجاآبادهای دیگری را به تصویر می‌کشند، اما همگی به‌نوعی به دنبال ترسیم جامعه‌ای آرمانی هستند که از وضعیت موجود فراتر می‌رود. از دیدگاه فردوسی، شهر آرمانی نه‌تنها براساس فضایل انسانی ساخته می‌شود، بلکه باید به‌گونه‌ای باشد که عدالت، امنیت و سعادت همگانی در آن برقرار باشد. این نگاه از آرزوهای مشترک میان متفکران ایرانی-اسلامی نشئت می‌گیرد که بر ساختن جهانی بهتر و فراتر از جهان مادی تأکید دارند.

این مفهوم نشان‌دهنده تلاش پیوسته و مداوم فردوسی در ترسیم آرمان‌شهر است؛ شهری که سرزمین شادی، عدالت و سعادت برای تمامی انسان‌های نیک‌سرشت و فضیلت‌مند است. فردوسی در شاهنامه به‌گونه‌ای هنرمندانه این آرمان‌شهر را به‌عنوان مکانی برتر از وضعیت موجود به تصویر می‌کشد. در این شهر عدالت، صلح، رفاه و آسایش همگانی حکم‌فرما است. آرمان‌شهر او دربرگیرنده تمامی آرزوها و امیدهای انسانی برای ساختن جامعه‌ای مطلوب است که در آن فضایل اخلاقی و انسانی در بالاترین سطح خود قرار دارند. در این پژوهش، آرمان‌شهر فردوسی به‌عنوان چارچوب اصلی برای تدوین مدل آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی بررسی شده است. با توجه به اینکه فردوسی در شاهنامه با استفاده از اصولی مانند عدالت اجتماعی، حکمرانی عادلانه و ارتباط میان انسان و طبیعت، تصویری از جامعه‌ای ایدئال را ترسیم می‌کند، این ایده‌ها پایه‌های مدل پیشنهادی برای حل مسائل پیچیده شهری معاصر قرار می‌گیرند. این آرمان‌شهر فردوسی، که در طول قرن‌ها از دیدگاه‌های مختلف نادیده گرفته شده و بیشتر به جنبه‌های ادبی و داستانی آن توجه شده است، در این پژوهش با رویکردی عملی و کاربردی

بازبینی شده تا نشان دهد چگونه می‌توان از آموزه‌های فردوسی برای ایجاد الگوهای شهری پایدار و متناسب با نیازهای فرهنگی و اجتماعی معاصر بهره برد. مدل پیشنهادی با تأکید بر پیوند تاریخی و فرهنگی با مفاهیم و ارزش‌های شاهنامه می‌تواند به عنوان راه‌حلی برای بهبود شرایط شهرهای امروزی استفاده شود. این مدل، با انطباق با نیازهای فکری و اعتقادی جامعه، فرصتی برای تبیین شهری متوازن، عادلانه و انسان‌محور فراهم می‌آورد که در آن، اصول فردوسی به عنوان راهنمایی برای مدیریت و برنامه‌ریزی شهری در آینده به کار گرفته می‌شود. شکاف‌های تحقیقاتی در این حوزه را می‌توان به چهار بخش اصلی تقسیم‌بندی کرد که هریک نیازمند پژوهش‌های عمیق و گسترده برای پرکردن خلأهای موجود هستند:

۱. شاهنامه فردوسی، به عنوان سندی فرهنگی-تاریخی، شامل توصیفاتی از شهرها و ساختارهای اجتماعی دوران مختلف ایران باستان است. با وجود این، پژوهش‌های معاصر کمتر به تحلیل و تفسیر این توصیفات به منظور استخراج اصول و مفاهیم مرتبط با آرمان شهر ایرانی-اسلامی پرداخته‌اند. این کمبود، شکافی در درک دقیق از دیدگاه‌های فرهنگی و تاریخی فردوسی در مورد شهرسازی و جامعه ایدئال ایجاد کرده است؛

۲. فردوسی در شاهنامه، به توصیف جامعه‌ای می‌پردازد که بر مبنای ارزش‌های اخلاقی، عدالت، و خرد شکل گرفته است. این ارزش‌ها می‌توانند به عنوان اصول راهنمای توسعه آرمان شهر ایرانی-اسلامی در نظر گرفته شوند. پژوهش‌های کنونی به ندرت این ابعاد اجتماعی و اخلاقی را به صورت جامع بررسی کرده و به کاربرد آن‌ها در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری پرداخته‌اند. این کمبود مانع بهره‌گیری کامل از دیدگاه‌های او در راستای ایجاد جامعه‌ای عادلانه می‌شود؛

۳. توصیفات کالبدی و معماری در شاهنامه شامل باغ‌ها، کاخ‌ها، جویبارها و میدان‌ها می‌توانند مبنایی برای طراحی شهرهای معاصر با الهام از الگوهای ایرانی-اسلامی باشند. اما تاکنون تحقیقات جامع و سیستماتیک که این توصیفات را به اصول طراحی شهری و معماری معاصر مرتبط سازد، به ندرت انجام شده است. این بعد از شکاف تحقیقاتی، به معنای نادیده گرفتن ارزش‌های زیباشناختی و کاربردی معماری مورد نظر فردوسی در توسعه شهری است؛

۴. مطالعات تطبیقی و مقایسه‌ای که آرمان شهر فردوسی را با دیگر آرمان شهرهای مطرح در ادبیات و فرهنگ ایرانی-اسلامی و حتی جهانی مقایسه کند، بسیار محدود است. این بعد از شکاف تحقیقاتی نشان‌دهنده نیاز به پژوهش‌هایی است که به مقایسه و تحلیل تطبیقی آرمان شهر فردوسی با دیگر نظریه‌ها و مدل‌های آرمان شهر بپردازد و قوت‌ها و ضعف‌های هریک را بررسی کند.

۲. اهداف و سؤال پژوهش

با توجه به اینکه مفهوم آرمان شهر ایرانی-اسلامی در مطالعات شهری جهانی و متون ایرانی کمتر مورد توجه قرار گرفته است، این پژوهش با هدف اصلی شناسایی و تحلیل اندیشه آرمان شهر فردوسی انجام شده است. این تحقیق در پی آن است تا چارچوبی کارآمد و سازگار با مقتضیات فرهنگی جامعه ارائه دهد که بتواند به عنوان مبنایی برای تعریف و تبیین آرمان شهر ایرانی-اسلامی به کار رود. همچنین هدف این پژوهش استخراج مؤلفه‌های کلیدی این آرمان شهر است که با نیازهای فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی همخوانی داشته باشد و بتواند به عنوان دستاوردی مهم برای مطالعات شهری معاصر مورد استفاده قرار گیرد.

سؤال اصلی پژوهش این است که ابعاد اصلی آرمان شهر ایرانی-اسلامی حکیم فردوسی به عنوان نماینده نظریه پرداز آرمان شهر ایرانی-اسلامی کدام است. سؤالات فرعی نیز عبارت‌اند از:

۱. مؤلفه‌های آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی به عنوان نماینده نظریه پردازان آرمان شهر ایرانی-اسلامی کدام‌اند؟
 ۲. نام آرمان شهر فردوسی چه می‌تواند باشد و چه ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی دارد که آن را به عنوان یک آرمان شهر ایرانی-اسلامی متمایز می‌کند؟

۳. چه مصادیق شهرسازی می‌توان برای هریک از شاخص‌های آرمان شهر فردوسی شناسایی کرد و به کار برد؟

۴. کدام شهرها در شاهنامه به عنوان آرمان شهر معرفی شده‌اند و ویژگی‌های متمایزکننده آن‌ها چیست؟

۵. چارچوب آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی چیست و شامل چه اصول و ویژگی‌هایی است؟
از این‌رو، تلاش شده است تا با بررسی تفکرات ایرانی-اسلامی درخصوص روش‌های حفظ و استمرار آرمان‌شهر، به چارچوبی دست یابیم که براساس آن، آرمان‌شهر در برنامه‌ریزی شهری از دیدگاه ایرانی-اسلامی تبیین شود. در ادامه، روند و چارچوبی که برای دستیابی به این هدف تدوین شده ارائه می‌شود.

۳. پیشینه پژوهش

در این پژوهش، با تأکید بر آرای فردوسی و تحلیل‌های انجام‌شده، مفهوم آرمان‌شهر از دل سنت و فرهنگ ایرانی-اسلامی بررسی و واکاوی می‌شود. نظرات و دیدگاه‌های فردوسی، به‌ویژه در دوران طلایی علم و ادب در قرون پیشین، در پاسخ به مسائل شهرسازی با نگاهی آینده‌نگرانه، متعالی و آرمانی، در ادبیات شهرسازی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. درباره فلسفه آرمان‌شهری فردوسی، منابع متعددی وجود دارد که در ادامه به بررسی و تحلیل آن‌ها پرداخته شده است.

منبع مقاله	ماهیت	خلاصه‌ای از نتایج تحقیقاتی مقاله در حوزه آرمان‌شهر و فردوسی	
		بلی	خیر
نظری (۱۳۸۹)	مقایسه تطبیقی آرمان‌شهر	عنوان: مقایسه آرمان‌شهر فردوسی و سعدی فردوسی و سعدی هردو بر ارزش توانمندی‌های انسان، بهره‌گیری از مواهب دو حفظ نام تأکید می‌ورزند و از نگاه هردو، مرگ واقعی مرگ نام است (نام نیک، زندگی حقیقی، تدبیر، خرد، ارزش‌های اجتماعی).	
باقری و خوجیف (۱۳۹۸)	مطالعات ادبیات	عنوان: بررسی آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی جهان اجتماعی شاهنامه تکرار روایت‌هایی است که در کشاکش داستانی‌اش، دیدگاه‌های کهن ایرانی را با بهره‌گیری از غنای جامعه اسلامی بازنمایی کرده و تصویر روشنی است از سیر تکاملی حیات جوامع انسانی که با نظم ویژه‌ای در حرکت‌اند.	
عباسپور اسفندین و رنجبر (۱۳۹۳)	ادبیات عرفانی	عنوان: جلوه‌های آرمان‌شهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش آرمان‌شهر فردوسی براساس اندیشه اساطیری، سخنگوی تمام آرزوهای بشری و نیازهای معنوی و الگوی سرمشق‌وار آدمیان است. الگوی آرمان‌شهر او براساس روزگار حاکمیت و خردمندی، عدالت و شادی و اندیشه‌های اهورایی را به یادمان می‌آورد. در شهر شادی و آرامش است و بیماری و غم راهی ندارد.	
جعفری دهقی (۱۳۹۰)	مطالعات ادبیات	عنوان: آرمان‌شهر حکیم طوس در شاهنامه ظاهراً بن‌مایه و الگوی شهر آرمانی، یکی ورجمکرد است که کهن‌ترین نمونه از این‌گونه شهرها است و بنا بر روایت وندیداد، به دست جمشید بنا شد تا نمونه‌ای از موجودات اهورایی در آن نگهداری شود. یکی از ویژگی‌های این ور یا بارو، جاودانگی آن است و افزون بر این، در آن نشانی از سرما، گرما، تاریکی، بیماری و مرگ دیده نمی‌شود.	
بینا (۱۴۰۳)	دانش و خرد حماسی	عنوان: پادآرمان‌شهر و انواع آن در شاهنامه فردوسی «سلطنت مطلقه فاسد شاه بیگانه»، نظام سیاسی «شبه‌دموکراسی» و «جامعه اشتراکی مزدکی» انواع پادآرمان‌شهر در شاهنامه هستند که به باور فردوسی، تشکیل این نظام‌ها محصولی جز ویرانی کشور و تباهی مردم نخواهد داشت.	
حسینی (۱۳۸۵)	ادبیات زنان	عنوان: آرمان‌شهر زنان شهر زنان نظامی و شهر هروم فردوسی را می‌توان آرمان‌شهر زنان نامید؛ چرا که از ویژگی‌های آرمان‌شهر برخوردار است. آرمان‌شهر شهری است که در آن همه برابر هستند و هیچ کس از فقر رنج نمی‌برد. در آرمان‌شهر، طبیعت گشاده‌دست است و در آن همه زنان شادمان و خوشحال هستند. داستان شهر زنان از حکایت‌های دو منظومه اسکندرنامه فردوسی و نظامی است. در اسکندرنامه فردوسی این شهر، شهر هروم نامیده شده است. همه ساکنان شهر هروم زنان‌اند.	

جدول ۱. تحلیل محتوایی و شناسایی شاخص‌های فرهنگی و اخلاقی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی

۴. مباحث نظری پژوهش

۴-۱. تعریف آرمان‌شهر:

آرمان‌شهر مفهومی است که در طول تاریخ اندیشه بشر به عنوان تصویری از جامعه‌ای کامل و مطلوب مطرح بوده است. این اصطلاح نخستین بار در اثر تامس مور^۱ به کار رفت و به تدریج به یکی از محوری‌ترین مفاهیم در فلسفه اجتماعی و سیاسی غرب بدل شد. مور با ترکیب دو معنای «هیچ جا» و «جای خوب» نشان داد آرمان‌شهر در عین حال که دست‌نیافتنی به نظر می‌رسد، همواره به عنوان افقی برای اصلاح و تکامل اجتماعی الهام‌بخش بوده است (More, 1516; Claeys, 2020). اندیشمندانی مانند روث لویتاس تأکید کرده‌اند که آرمان‌شهر صرفاً یک خیال‌پردازی نیست، بلکه روشی انتقادی برای نقد وضع موجود و طرح بدیل‌های اجتماعی است (Levita, 1990). ویژگی‌های اصلی آرمان‌شهر در سنت غربی شامل عدالت اجتماعی، برابری، آموزش فراگیر، حاکمیت مشارکتی و تأمین رفاه عمومی بوده است؛ الگویی که نخستین بار افلاطون در جمهور با طرح جامعه‌ای تحت رهبری فیلسوفان تبیین کرد (Plato, 1943).

این رویکرد در سیر تحول خود به اشکال گوناگون ادامه یافته است، از جامعه اشتراکی در اندیشه کامپانلا و بیکن گرفته تا نظریه‌های انتقادی مدرن درباره نابرابری و بحران زیست‌محیطی (Mannheim, 1947; Kumar, 1987). مقایسه این الگوها با برداشت حکیم ابوالقاسم فردوسی از جامعه آرمانی، امکان درک عمیق‌تری از تفاوت‌ها و اشتراکات را فراهم می‌سازد. فردوسی در شاهنامه، با تأکید بر عدالت، خرد، پاسداشت اخلاق، و انسجام اجتماعی، تصویری از آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی ارائه می‌دهد که در عین تفاوت‌های فرهنگی و دینی، در برخی جنبه‌ها با الگوهای غربی هم‌پوشانی دارد؛ برای مثال، همان‌گونه که افلاطون جامعه‌ای مبتنی بر عدالت و فضیلت ترسیم می‌کند، فردوسی نیز بر نقش خرد و داد در تحقق جامعه مطلوب تأکید دارد. این مقایسه تطبیقی، زمینه‌ای مناسب برای فهم بهتر ظرفیت‌های فرهنگی و فلسفی آرمان‌شهر در اندیشه ایرانی-اسلامی فراهم می‌آورد.

علاوه بر این، مفهوم آرمان‌شهر در اندیشه فردوسی پیوندی وثیق با هویت فرهنگی و معنوی ایرانی دارد، چراکه او ضمن برجسته کردن ارزش‌های اخلاقی و انسانی، بر عدالت‌محوری حاکمان، پاسداشت کرامت انسانی و پیوند مردم با سرزمین و دین تأکید می‌کند. این ویژگی‌ها موجب می‌شود آرمان‌شهر فردوسی نه صرفاً یک ساختار خیالی، بلکه الگویی فرهنگی-تمدنی باشد که قابلیت انطباق با ارزش‌های بومی و در عین حال مقایسه با سنت‌های فلسفی غربی را داراست. از این رو، بررسی تطبیقی میان آرمان‌شهر فردوسی و الگوهای غربی، فرصتی مناسبی برای فهم بهتر ظرفیت‌های نظری و عملی مفهوم آرمان‌شهر در بستر ایرانی-اسلامی فراهم می‌آورد.

۴-۲. تعریف آرمان‌شهر از منظر مدینه فاضله فارابی

فارابی در اثر مشهور خود آراء اهل المدینه الفاضله، جامعه‌ای آرمانی را ترسیم می‌کند که بعدها به عنوان «مدینه فاضله» شناخته شد. به باور او، مدینه فاضله جامعه‌ای است که در آن تمامی ارکان زندگی انسانی بر پایه فضیلت، عدالت و معرفت سامان یافته‌اند. در این جامعه، انسان‌ها با همکاری و همیاری یکدیگر، سعادت حقیقی را که غایت نهایی زندگی انسانی است، به دست می‌آورند. فارابی، برخلاف بسیاری از فیلسوفان غربی که بیشتر بر سامان‌دهی ساختارهای اجتماعی و سیاسی تأکید داشتند، بر پیوند عمیق میان سیاست، اخلاق و دین تأکید می‌کند. در نگاه او، مدینه فاضله تنها در صورتی تحقق می‌یابد که رهبری آن در دست «انسان کامل» یا فیلسوف-پیامبر باشد؛ شخصی که عقل نظری و عملی را در بالاترین مرتبه دارا است و می‌تواند جامعه را بر پایه وحی، حکمت و عدالت هدایت کند.

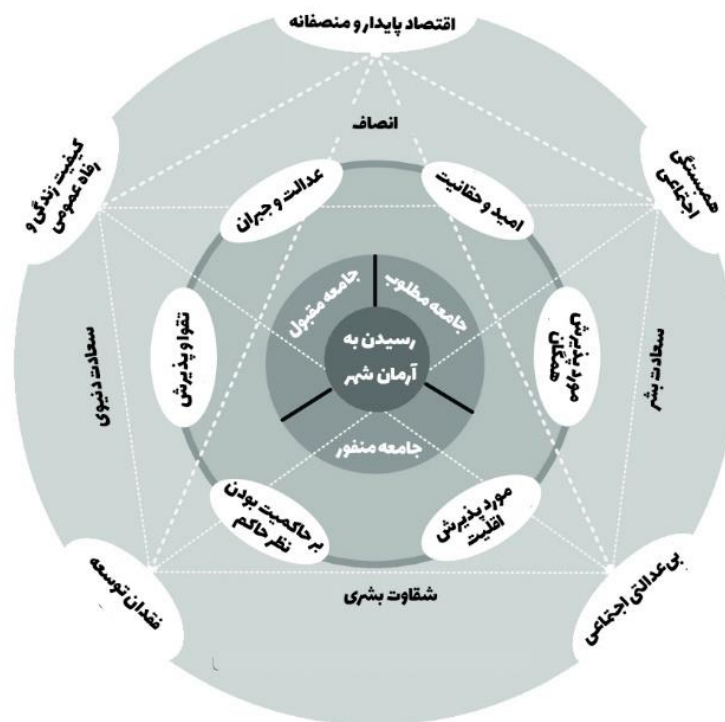
ویژگی‌های مدینه فاضله فارابی شامل عدالت، اتحاد اجتماعی، تقوا، دانش و هدایت الهی است. این جامعه در برابر «مدینه جاهله» یا جوامعی که در پی لذت، ثروت یا قدرت‌اند، قرار می‌گیرد. فارابی بر این باور بود که تنها در مدینه فاضله است که افراد به سعادت حقیقی می‌رسند، چراکه در چنین جامعه‌ای، فضیلت فردی و خیر جمعی در یک مسیر هماهنگ حرکت می‌کنند. در مقایسه با آرمان‌شهر فردوسی،

^۱. Utopia (1516)

می‌توان گفت هر دو بر عدالت و خرد به‌عنوان بنیان جامعه مطلوب تأکید دارند؛ با این تفاوت که فردوسی تصویر خود را بیشتر در قالب روایت‌های اسطوره‌ای و ملی ارائه می‌دهد، درحالی‌که فارابی بر پایه نظام فلسفی-دینی و با اتکا به مبانی اسلامی، تصویری عقلانی و نظام‌مند از جامعه کامل ترسیم می‌کند.

۴-۳. تعریف آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی

در این مدل مفهومی از آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی، سه نوع جامعه به تصویر کشیده شده است که هریک نقشی متفاوت در ترویج و تحقق اهداف آرمانی ایفا می‌کنند. جامعه مطلوب شامل افرادی است که به‌طور کامل با اصول و ارزش‌های آرمان‌شهر همخوانی دارند. این افراد در ترویج ارزش‌های مثبت و دستیابی به اهداف جامعه آرمانی فعال هستند و به‌عنوان الگوها و رهبران جامعه شناخته می‌شوند. این جامعه به دنبال تبیین و اجرای ارزش‌های آرمانی است که در آن عدالت، انصاف و پایداری اجتماعی و فرهنگی در مرکز توجه قرار دارند. در مقابل، جامعه مقبول متشکل از افرادی است که با ارزش‌های آرمان‌شهر همراهی دارند، اما به‌دلیل عدم فعالیت و نقش کم‌رنگ در ترویج آن، نمی‌توانند به‌عنوان بازیگران فعال در تحقق این اهداف عمل کنند. این جامعه در پذیرش اصول آرمانی سهم دارد، اما فعالیت عملی و مؤثری در جهت پیشبرد این اصول انجام نمی‌دهد. جامعه منفور شامل افرادی است که نه‌تنها با اصول و ارزش‌های آرمان‌شهر مخالف‌اند، بلکه به‌دلیل تضاد رفتاری با این ارزش‌ها، در تقابل با اهداف آرمانی قرار دارند. این جامعه از ارزش‌های عدالت‌محور و اصول اخلاقی دوری می‌کند و به‌عنوان تهدیدی برای پایداری و تحقق اهداف آرمانی شناخته می‌شود. در این مدل، رسیدن به آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی مستلزم برقراری تعادل میان این جوامع و ترویج فعال اصول و ارزش‌های همسو با جامعه مطلوب است (شکل ۱).

شکل ۱. راهبردهای کلیدی برای دستیابی به آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی

۵. روش پژوهش

این پژوهش با هدف ارائه مدل مفهومی و چارچوب نظری آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر حکیم ابوالقاسم فردوسی صورت گرفت. برای دستیابی به این هدف، روش تحقیق با تلفیقی از تحلیل متن و محتوای کیفی، همراه با مرور سیستماتیک ترکیبی تنظیم شد. مرور سیستماتیک

روشی است که به‌طور دقیق و سازمان‌یافته مطالعات موجود در یک حوزه را بررسی و جمع‌بندی می‌کند تا با ارائه دیدگاهی جامع‌تر، به نتایج قابل اعتماد و معتبری دست یابد. در این روش، تمامی مدارک و شواهد با جستجوی گسترده جمع‌آوری و سپس با استفاده از معیارهای مشخص و تعریف‌شده ارزیابی و تحلیل می‌شوند تا تصویری کامل و یکپارچه از موضوع مورد مطالعه به‌دست آید. این پژوهش با تکیه بر رویکرد تأویلی، به دنبال شناسایی و تبیین مفاهیم بنیادین جهان‌بینی فردوسی و بازتاب آن‌ها در قالب آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی است. از نظر ماهیت، این پژوهش در زمره مطالعات نظری-بنیادی قرار می‌گیرد و از حیث روش‌شناسی، به‌عنوان یک تحقیق توصیفی-سیستماتیک مبتنی بر تحلیل عقلانی و اسناد تاریخی طبقه‌بندی می‌شود. در این فرایند، محقق با دقت و تأمل عمیق به بررسی و تجزیه و تحلیل اسناد و شواهد می‌پردازد و به کشف روابط مفهومی در متون فردوسی نائل می‌شود.

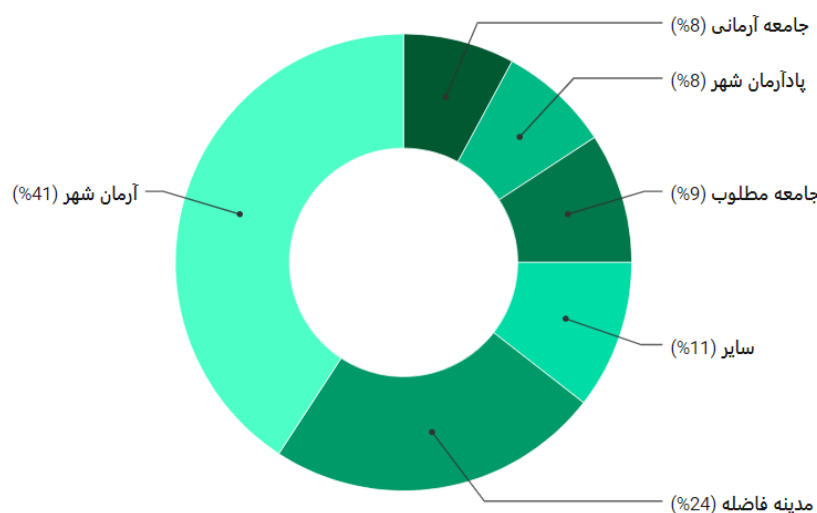
در گام نخست، یک مرور سیستماتیک جامع از تمامی متون و مقالات علمی که به بررسی آرمان‌شهر فردوسی و موضوعات مرتبط با آن پرداخته‌اند، انجام گرفت. هدف اصلی این مرحله، تحلیل عمیق و دسته‌بندی دیدگاه‌های مختلف و همچنین استخراج نقاط اشتراک و تمایز در نظریات ارائه‌شده درباره آرمان‌شهر فردوسی است. برای اجرای این مرور سیستماتیک، ابتدا با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط مانند «آرمان‌شهر فردوسی»، «مدینه فاضله» و «جامعه مطلوب»، جستجوی جامعی در پایگاه‌های داده معتبر از جمله Google Scholar، مگیران، Scopus و Web of Science انجام شد. مقالات و کتاب‌های شناسایی‌شده براساس معیارهای روشنی نظیر ارتباط مستقیم با موضوع پژوهش، کیفیت علمی محتوا و انتشار در مجلات معتبر انتخاب و تحلیل شدند. نتایج مرور سیستماتیک نشان می‌دهد تحقیقات متعددی تاکنون به بررسی ابعاد مختلف آرمان‌شهر فردوسی پرداخته‌اند و این موضوع همچنان به دلیل جذابیت و اهمیت خود در مطالعات علمی باقی مانده است. افزون بر این، تحلیل مقایسه‌ای این نظریات با سایر الگوهای آرمان‌شهری می‌تواند به درک عمیق‌تر مفاهیم و آرمان‌های اجتماعی در حوزه ادبیات و فلسفه کمک شایانی بکند. پس از اتمام مرحله مرور سیستماتیک و جمع‌آوری اسناد مرتبط با آرمان‌شهر فردوسی، مرحله دوم پژوهش به تحلیل محتوای این اسناد اختصاص یافت. این تحلیل با هدف استخراج شاخص‌های کلیدی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از دیدگاه فردوسی صورت می‌گیرد. در این مرحله، با تمرکز بر بررسی دقیق و عمیق متن‌ها، ویژگی‌های اصلی و عناصر بنیادین آرمان‌شهر فردوسی شناسایی و تحلیل می‌شوند. هدف نهایی این تحلیل، دستیابی به درکی جامع و علمی از مؤلفه‌های اساسی این آرمان‌شهر و تبیین کامل و دقیق این شاخص‌ها برای ارائه یک چارچوب نظری مستحکم است. در ادامه، تحلیل محتوای اسناد با بهره‌گیری از روش‌های کیفی و کمی انجام خواهد شد. در این فرایند، متون ابتدا به واحدهای معنایی کوچک‌تر تقسیم و سپس کدگذاری می‌شوند. این کدها براساس معیارهایی مانند تکرار، برجستگی و اهمیت مفاهیم دسته‌بندی و تحلیل می‌شود تا الگوهای مفهومی و شاخص‌های اساسی به‌دست آید. نتایج این تحلیل، شاخص‌های کلیدی آرمان‌شهر فردوسی را آشکار می‌کند که شامل اصولی مانند عدالت، حکمرانی عادلانه، ارزش‌های اخلاقی والا، همبستگی اجتماعی و احترام به فرهنگ و هویت ملی است. این شاخص‌ها به‌عنوان مبنای علمی می‌توانند در تحلیل و مقایسه با دیگر نظریه‌های آرمان‌شهری ایرانی-اسلامی به‌کار گرفته شوند و به درک عمیق‌تری از ماهیت و ویژگی‌های این آرمان‌شهر کمک کنند.

در گام نهایی، شاخص‌های استخراج‌شده از تحلیل محتوای اسناد مرتبط با آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی به حوزه شهرسازی پیوند داده می‌شوند. هدف از این مرحله، ارائه چارچوبی کاربردی برای اجرای این شاخص‌ها در طراحی و توسعه شهرها است. در این فرایند، مفاهیم کلیدی مانند عدالت، حکمرانی صالح، همبستگی اجتماعی و حفظ هویت فرهنگی به‌صورت اجرایی و ملموس در برنامه‌ریزی شهری و معماری ایرانی-اسلامی تبیین می‌شود. این مرحله با تمرکز بر ارائه راه‌حل‌های عملیاتی، به دنبال آن است که اصول آرمان‌شهر فردوسی به‌عنوان مبنایی برای طراحی شهرهای آینده مورد استفاده قرار گیرد و به تحقق شهری متعادل، پایدار و مطابق با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی ایرانی-اسلامی کمک کند. شایان توجه است که در این پژوهش، تحلیل محتوا با تکیه بر دو منبع اصلی انجام شده است. نخست، اشعار و داستان‌های شاهنامه فردوسی به‌عنوان منبع اولیه و اصلی تحلیل محتوایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. دومین منبع، مرور سیستماتیک مقالات و مطالعات پیشین در حوزه آرمان‌شهر فردوسی است که برای تکمیل و تقویت چارچوب نظری پژوهش به‌کار رفته است.

در هردو مرحله، فرایند غربالگری دقیق برای انتخاب اسناد و منابع مرتبط صورت گرفته است که به‌طور مفصل در دو بخش مجزا از پژوهش تشریح شده است.

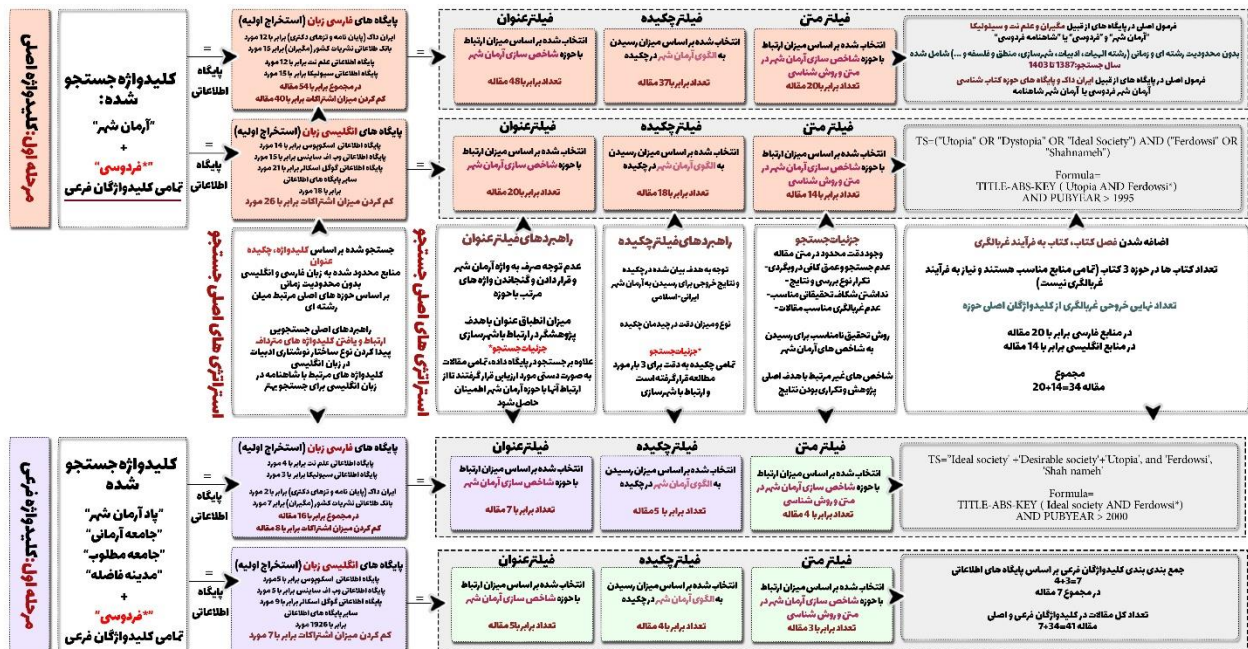
۵-۱. روش‌شناسی جستجو و غربالگری مقالات علمی

در مرحله نخست، تمامی مقالات و متون مرتبط با شاهنامه فردوسی که در حوزه‌های متنوعی مانند ادبیات و الهیات به نگارش درآمده بودند، به‌طور جامع مطالعه و بررسی شدند. این فرایند شامل تحلیل محتوای دقیق متون و شناسایی موضوعات کلیدی و فرعی مرتبط با مفهوم آرمان‌شهر بود. پس از استخراج این موضوعات، کلیدواژه‌های مرتبط شناسایی شدند. این کلیدواژه‌ها شامل مفاهیمی مانند «آرمان‌شهر»، «پادآرمان‌شهر»، «جامعه آرمانی»، «جامعه مطلوب»، «شاهنامه فردوسی» و سایر اصطلاحات مرتبط با آرمان‌شهر در متون علمی بودند. راهبرد اصلی در انتخاب این کلیدواژه‌ها براساس پیوند مفهومی و معنایی آن‌ها با حوزه مطالعاتی آرمان‌شهر تعیین شد. در این مرحله، کلیدواژه‌های شناسایی شده مورد تأیید و بازبینی قرار گرفتند تا اطمینان حاصل شود که تمامی جنبه‌های مرتبط با آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی به‌طور جامع پوشش داده شده‌اند. این فرایند با همکاری و مشورت متخصصان حوزه‌های ادبیات و الهیات صورت گرفت. علاوه‌براین، تحلیل کمی فراوانی استفاده از این کلیدواژه‌ها نیز به تکمیل و بهبود فرایند انتخاب کمک شایانی کرد (شکل ۲). این گام به‌صورت سیستماتیک و با دقت زیاد انجام شد تا اطمینان حاصل شود که تمام مقالات مرتبط با موضوع به‌طور کامل شناسایی و تحلیل شده‌اند و کلیدواژه‌های انتخاب‌شده با دقت به حوزه مطالعاتی آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی مرتبط هستند.

شکل ۲. فراوانی استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط با آرمان‌شهر فردوسی در پیشینه مطالعات برای شناسایی کدهای جستجو

شکل ۳ فرایند غربالگری مقالات مرتبط با «آرمان‌شهر» در شاهنامه فردوسی را به تصویر می‌کشد. ابتدا کلیدواژه‌های اصلی شامل «آرمان‌شهر»، «پادآرمان‌شهر»، «جامعه آرمانی»، «جامعه مطلوب» و «فردوسی» انتخاب و در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و انگلیسی جستجو شدند. از پایگاه‌های فارسی ۱۲۷ مقاله اولیه شناسایی شدند که پس از فیلترکردن براساس ارتباط موضوعی، تعداد آن‌ها به ۴۸ مقاله کاهش یافت. به‌طور مشابه، از پایگاه‌های انگلیسی ۱۹۶ مقاله اولیه استخراج شد که پس از غربالگری، ۴۰ مقاله به‌عنوان مقالات مرتبط انتخاب شدند. در ادامه، با استفاده از فیلترهای عنوان، چکیده و متن کامل، مقالات بی‌ارتباط حذف و درنهایت ۲۰ مقاله فارسی و ۱۴ مقاله انگلیسی به‌عنوان مقالات نهایی انتخاب شدند. همچنین فصول مرتبط از کتاب‌های معتبر نیز به این فرایند اضافه شدند. پس از تکمیل تمامی مراحل پالایش، تعداد کل مقالات مرتبط به ۴۱ مقاله رسید. این فرایند با دقت و به‌صورت سیستماتیک انجام گرفت تا اطمینان حاصل شود که تمامی منابع مرتبط با مفهوم آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی به‌طور جامع شناسایی و تحلیل شده‌اند.

شکل ۳. بررسی جامع فرایند غربالگری مقالات مرتبط با آرمان شهر فردوسی در پژوهش‌های پیشین

۵-۲. روش‌شناسی جستجو و غربالگری اشعار مرتبط با حوزه آرمان شهر فردوسی

در این مطالعه، به‌منظور شناسایی و تحلیل اشعار شاهنامه فردوسی مرتبط با مفهوم آرمان شهر ایرانی-اسلامی، از یک روش‌شناسی کیفی مبتنی بر پرسشنامه‌های باز بهره گرفته شد. این پرسشنامه‌ها به‌صورت هدفمند میان صاحب‌نظران و متخصصان حوزه ادبیات و فرهنگ ایرانی توزیع شدند تا با استفاده از دیدگاه‌های تخصصی آنان، اشعاری که بیشترین انطباق را با شاخص‌های آرمان شهر ایرانی-اسلامی دارند، شناسایی شوند. هدف اصلی پژوهش دستیابی به درکی عمیق‌تر از دیدگاه فردوسی درباره جامعه‌ای آرمانی است که بر پایه ارزش‌ها و اصول ایرانی-اسلامی شکل گرفته باشد. در این فرایند، از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا اشعاری را که به اعتقاد آن‌ها نماد و تجلی‌گر مفاهیم آرمان‌شهری در اندیشه فردوسی هستند، انتخاب کنند و دلایل انتخاب خود را شرح دهند. تحلیل و غربالگری این اشعار توسط متخصصان، به تیم پژوهش کمک می‌کند تا با دقت بیشتر و از زاویه‌ای جامع‌تر به استخراج شاخص‌های اصلی و کاربردی برای تبیین یک جامعه آرمانی بر مبنای دیدگاه فردوسی بپردازند. نتایج این بررسی به‌طور قابل توجهی به غنای ادبیات پژوهشی در این حوزه می‌افزاید و به شناسایی دقیق‌تر مؤلفه‌های مهم جامعه آرمانی فردوسی می‌انجامد.

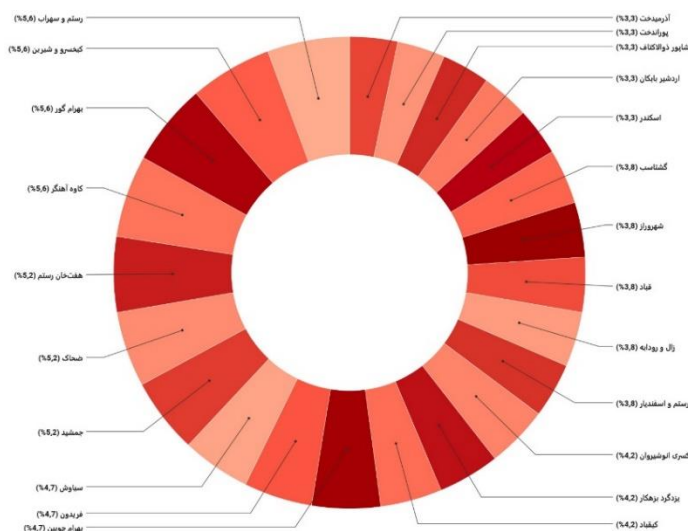
شکل ۴ فرایند استخراج و غربالگری اشعار شاهنامه فردوسی را به‌منظور شناسایی اشعار مرتبط با مفهوم آرمان شهر ایرانی-اسلامی نمایش می‌دهد. در مرحله اول، کل اشعار شاهنامه که شامل ۷۲ داستان مستقل هستند، به سه دسته اصلی تقسیم می‌شوند: داستان‌های آغازین، داستان‌های پهلوانی و داستان‌های تاریخی. سپس تمامی داستان‌ها، از جمله داستان‌های اساطیری مانند کیومرث، هوشنگ، تهمورث، جمشید، فریدون و رستم، دسته‌بندی می‌شوند. در ادامه، از صاحب‌نظران ادبیات و فرهنگ ایرانی خواسته شده است که به این سؤال پاسخ دهند: به نظر شما، کدامیک از اشعار فردوسی می‌تواند از دیدگاه آرمان شهر ایرانی-اسلامی مناسب باشد؟ شرکت‌کنندگان دلایل انتخاب خود را برای داستان‌ها توضیح دادند. در مرحله دوم، نظرات جمع‌آوری‌شده تحلیل شدند. نتایج اولیه نشان داد بیش از ۸۰ درصد پرسشنامه‌ها به ۲۳ داستان اشاره دارند. همچنین ۱۱ داستان دیگر توسط بیش از ۵۰ درصد پاسخ‌دهندگان انتخاب شدند. پس از جمع‌آوری و تحلیل نظرات، پرسشنامه‌ها بار دیگر بررسی شد و فراوانی استفاده از اشعار برای هر داستان مورد ارزیابی قرار گرفت. در نهایت، ۱۱ شعر

اصلی با درصد بالای تکرار به‌عنوان اشعار کلیدی برای تحلیل‌های بعدی استخراج شدند. این فرایند به شناسایی اشعاری کمک کرده است که بیشترین انطباق را با مفهوم آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در دیدگاه فردوسی دارند.

شکل ۴. بررسی جامع فرایند استخراج و غربالگری اشعار شاهنامه فردوسی مرتبط با آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی

پرسشنامه‌ای با سؤالات باز توسط دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری رشته ادبیات فارسی در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس تکمیل شد. متوسط زمان لازم برای تکمیل هر پرسشنامه ۷ دقیقه بود و تاریخ مراجعه دانشجویان برای تکمیل پرسشنامه‌ها ۱۲ و ۱۳ خرداد بود. در شکل ۵، درصد فراوانی داستان‌های مختلف شاهنامه از منظر پند نخبگان برای استخراج مؤلفه‌های آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در آثار فردوسی به تصویر کشیده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، رستم و سهراب، گیسو و فیدور و بهرام گور هرکدام با سهم ۵/۶ درصد به‌عنوان داستان‌هایی با بیشترین پتانسیل برای تحلیل مؤلفه‌های آرمان‌شهری شناخته شده‌اند. در ادامه، کاوه آهنگر و هفت‌خان رستم نیز هرکدام با ۵/۲ درصد از اهمیت زیادی برخوردارند. این نمودار نشان می‌دهد داستان‌هایی مانند زال و رودابه، کیخسرو و گیفتان با درصدهای کمتری (۳/۸ درصد و ۴/۲ درصد) نسبت به داستان‌های اولویت‌دار مورد توجه قرار گرفته‌اند، اما همچنان در تحلیل مؤلفه‌های آرمان‌شهر فردوسی نقش دارند. در مجموع، این توزیع نشان‌دهنده توجه نخبگان به داستان‌هایی است که از نظر آن‌ها بیشترین ظرفیت را برای تبیین مفاهیم آرمانی در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی فردوسی دارند و در مسیر تحلیل آرمان‌شهری مورد توجه قرار می‌گیرند. داستان‌هایی مانند رستم و سهراب و بهرام گور به‌دلیل داشتن مفاهیم عمیق قهرمانی، اخلاقی و اجتماعی، بیشترین فراوانی را در میان پاسخ‌های پند نخبگان به خود اختصاص داده‌اند. این داستان‌ها غالباً حاوی مضامینی از عدالت، پایداری، رشادت و مفاهیم آرمانی هستند که همسو با ایده‌های آرمان‌شهری ایرانی-اسلامی تعبیر می‌شوند. از سوی دیگر، داستان‌هایی با فراوانی کمتر مانند تال و دیدار یا قیام کاوه آهنگر نیز هرچند به همان میزان برجسته نیستند، اما همچنان به‌دلیل داشتن عناصری از مقاومت، هویت ملی و اجتماعی‌سازی، در این بحث حائز اهمیت هستند.

شکل ۵. توزیع فراوانی داستان‌های شاهنامه از دیدگاه نخبگان برای استخراج مؤلفه‌های آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی

برای تحلیل و استخراج مؤلفه‌های کلیدی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی، استفاده از ابزارهای پردازش زبان طبیعی (NLP) می‌تواند رویکردی مؤثر و کارآمد باشد. این ابزارها با توانایی کاوش و پردازش متون گسترده، به شناسایی الگوها و روابط پنهان میان واژگان و مفاهیم موجود در متن کمک می‌کنند. یکی از تکنیک‌های مهم در این زمینه توکن‌بندی است که به شکستن متن به واحدهای کوچک‌تر مانند کلمات یا جملات می‌پردازد. این تکنیک امکان تحلیل دقیق‌تر ساختارهای زبانی و مفاهیم مورد نظر را فراهم می‌سازد. پس از انجام این مرحله، ابزارهای NLP می‌توانند روابط میان کلمات را از منظر مفهومی بررسی کنند تا مفاهیم کلیدی و ساختارهای مرتبط با آرمان‌شهر فردوسی شناسایی شوند؛ برای نمونه، یکی از خروجی‌های قابل انتظار از این روش، فهرستی از کلمات پرکاربرد و مفاهیم برجسته شاهنامه است که نشان‌دهنده هسته اصلی اندیشه‌های فردوسی درباره آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی است. این ابزارها قادر به شناسایی ارتباطات معنایی پیچیده بین شخصیت‌ها، رویدادها و مفاهیم اساسی هستند که در نهایت به پژوهشگران کمک می‌کند تا تحلیلی عمیق و دقیق از مفاهیم شاهنامه ارائه دهند.

۶. یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های این تحقیق، پس از تحلیل محتوای دقیق اشعار منتخب از داستان‌های تعیین شده توسط پنل نخبگان و بهره‌گیری از مقالات پیشین در حوزه آرمان‌شهر فردوسی، هفت بعد اصلی شناسایی و برای هر بعد شاخص‌های مرتبط به‌طور مشخص تعریف شده است. این ابعاد به‌عنوان چارچوب‌های کلیدی برای تبیین مؤلفه‌های آرمان‌شهری در شاهنامه فردوسی مطرح شده‌اند. ابعاد شناسایی شده شامل موارد زیر است.

۶-۱. بعد فرهنگی و اخلاقی

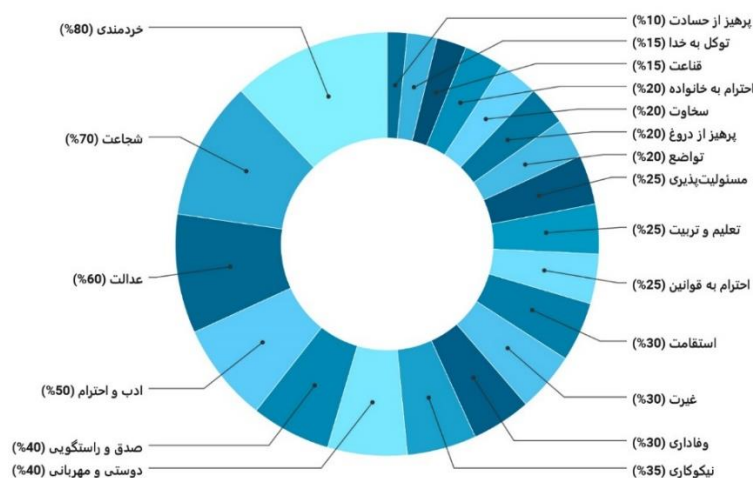
در تحلیل بعد فرهنگی و اخلاقی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی، مجموعه‌ای از شاخص‌های محوری شناسایی شده است که بر اصول اخلاقی و ارزش‌های فرهنگی جامعه تأکید دارد. این شاخص‌ها شامل مفاهیمی مانند وفاداری، عدالت، راستگویی، احترام و ادب، نیکوکاری، تواضع، مهربانی و پرهیز از دروغ هستند. این ارزش‌ها در داستان‌های مختلف شاهنامه به‌طور برجسته به تصویر کشیده شده و نقش مهمی در ساختار آرمان‌شهر فردوسی ایفا می‌کنند؛ به‌ویژه وفاداری به دوستان و هم‌زمان، رعایت انصاف و عدالت در امور، حفظ صداقت در گفتار و رفتار و احترام به بزرگان و پیشکسوتان از شاخص‌های فرهنگی و اخلاقی‌ای هستند که در این تحلیل مورد توجه قرار

گرفته‌اند. این شاخص‌ها نه تنها در زندگی فردی شخصیت‌ها، بلکه در نظم اجتماعی جامعه آرمانی فردوسی نیز نقشی کلیدی دارند و به عنوان پایه‌های اصلی یک جامعه پایدار و اخلاق‌مدار تعریف شده‌اند (جدول ۲).

ابعاد	شاخص
بعد فرهنگی و اخلاقی	ادب و احترام (احترام به بزرگان و پیشکسوتان) // صدق و راستگویی (ارزشمند بودن صداقت در گفتار و کردار) // عدالت (رعایت انصاف و عدالت در همه امور) // وفاداری (حفظ عهد و پیمان و وفاداری به دوستان و همزمان) // شجاعت (همیت شجاعت و دلیری در برابر دشمنان) // تواضع (فروتنی و تواضع در رفتار با دیگران) // قناعت (پذیرش و قناعت به آنچه که هست) // احترام به قوانین (رعایت قوانین و نظم جامعه) // نیکوکاری (انجام امور خیر و کمک به نیازمندان) // غیرت (حفظ ناموس و شرف خانواده و جامعه) // پرهیز از دروغ (پرهیز از دروغ و نیرنگ) // دوستی و مهربانی (ایجاد و حفظ روابط دوستانه و مهربانان) // خردمندی (بهره‌گیری از خرد و عقل در تصمیم‌گیری‌ها) // توکل به خدا (اعتماد به خداوند در امور) // سخاوت (بخشندگی و سخاوت‌مندی) // استقامت (پایداری و مقاومت در برابر مشکلات) // پرهیز از حسادت (دوری از حسادت و رقابت ناسالم) // تعلیم و تربیت (اهمیت دادن به آموزش و پرورش) // احترام به خانواده (حفظ حرمت خانواده و والدین) // مسئولیت‌پذیری
کاربرد در حوزه شهرسازی دوره معاصر (ارتباط‌سازی برای بدست آوردن شاخص‌های آرمان شهر از منظر فردوسی در حوزه مطالعات شهری)	
- ادب و احترام: طراحی فضاهای عمومی که تعامل محترمانه و اجتماعی را تشویق می‌کند، مانند پارک‌ها، میدان‌ها و فضاهای باز که امکان گفتگو و تبادل فرهنگی را فراهم می‌آورد (صفحه ۶، چاپ مسکو). - صدق و راستگویی: ایجاد شفافیت در فرآیندهای شهرسازی و معماری، اطلاع‌رسانی دقیق به مردم درباره پروژه‌های شهری و برنامه‌های توسعه (صفحه ۵۳، چاپ مسکو). - عدالت: توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری در همه مناطق شهر، بدون تبعیض بین مناطق ثروتمند و محروم (صفحه ۷۹، چاپ مسکو). - وفاداری: تقویت حس تعلق به محله‌ها و محله‌سازی که وفاداری ساکنان به مناطق خود را افزایش دهد (صفحه ۹۶، چاپ مسکو). - شجاعت: تشویق به نوآوری و اتخاذ تصمیمات شجاعانه در طراحی و اجرای پروژه‌های شهری که به بهبود کیفیت زندگی منجر می‌شود (صفحه ۱۲۰، چاپ مسکو). - تواضع: استفاده از معماری و طراحی‌های ساده و بی‌تکلف که نشان‌دهنده تواضع و فروتنی باشد (صفحه ۱۳۳، چاپ مسکو). - قناعت: ترویج استفاده بهینه از منابع و توجه به پایداری در شهرسازی، ایجاد ساختمان‌ها و فضاهای کم‌مصرف و پایدار (صفحه ۱۵۰، چاپ مسکو). - احترام به قوانین: رعایت و اجرای دقیق قوانین و مقررات شهری و معماری برای تضمین ایمنی و زیبایی‌شناسی (صفحه ۱۶۷، چاپ مسکو). - نیکوکاری: ایجاد فضاها و امکانات برای فعالیتهای خیریه و نیکوکاری در شهر، مانند مراکز اجتماعی و فرهنگی (صفحه ۱۸۲، چاپ مسکو). - غیرت: حفاظت و نگهداری از میراث فرهنگی و تاریخی شهرها، ایجاد قوانین برای حفظ و نگهداری از آثار تاریخی (صفحه ۲۱۰، چاپ مسکو). - پرهیز از دروغ: ایجاد سیستم‌های شفاف و پاسخگو در مدیریت شهری که به شهروندان اطلاعات دقیق و صحیح ارائه می‌دهد (صفحه ۲۳۰، چاپ مسکو). - دوستی و مهربانی: طراحی فضاهای عمومی که فرصت‌های بیشتری برای تعاملات دوستانه و مهربانانه بین شهروندان فراهم کند (صفحه ۲۵۵، چاپ مسکو). - خردمندی: استفاده از تحقیقات و دانش علمی در برنامه‌ریزی شهری و معماری برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان (صفحه ۲۷۰، چاپ مسکو). - توکل به خدا: طراحی فضاهای معنوی مانند مساجد و اماکن مذهبی که به نیازهای روحانی و معنوی شهروندان پاسخ دهد (صفحه ۲۹۵، چاپ مسکو). - سخاوت: ایجاد و توسعه فضاها و خدمات رایگان یا کم‌هزینه برای همه اقشار جامعه، مانند کتابخانه‌ها و پارک‌های عمومی (صفحه ۳۱۰، چاپ مسکو). - استقامت: طراحی و ساخت شهرهایی که مقاوم و پایدار در برابر بلایای طبیعی و تغییرات محیطی باشند (صفحه ۳۱۰، چاپ مسکو). - پرهیز از حسادت: ترویج رقابت سالم و ایجاد فضاهایی که برای همه افراد جامعه فرصت برابر برای بهره‌مندی از امکانات را فراهم کند (صفحه ۳۵۰، چاپ مسکو). - تعلیم و تربیت: ایجاد و تقویت فضاهای آموزشی مانند مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی در تمامی مناطق شهر (صفحه ۳۷۵، چاپ مسکو). - احترام به خانواده: طراحی مسکن و فضاهای مسکونی که نیازهای خانواده‌ها را در نظر گرفته و از انسجام خانواده‌ها حمایت کند (صفحه ۳۹۰، چاپ مسکو). - مسئولیت‌پذیری: ترویج مسئولیت‌پذیری اجتماعی و محیطی از طریق برنامه‌های شهری که شهروندان را تشویق به مشارکت و همکاری در مدیریت و نگهداری شهر می‌کند (صفحه ۴۰، چاپ مسکو).	
پشتوانه شعری و تحلیل محتوای مقالات	
تحلیل محتوای مقالات: ۱. بررسی آرمانشهر در شاهنامه فردوسی، ۲. جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش، ۳. آرمانشهر فردوسی در شاهنامه، ۴. جامعه مطلوب و آرمانی فردوسی در شاهنامه، ۵. مقایسه ویژگی‌های شاه در شاهنامه فردوسی با رئیس مدینه فاضله فارابی، ۶. جامعه آرمانی فردوسی تحلیل و تفسیر شعرهای استفاده شده برای تحلیل محتوای حوزه فرهنگی: ادب و احترام (داستان ضحاک)، راستگویی (داستان سیاوس)، عدالت (داستان کیخسرو)، وفاداری (داستان رستم و سهراب)، شجاعت (داستان رستم و افراسیاب) تواضع (داستان کیکاوود)، قناعت (داستان جمشید)، احترام به قوانین (داستان کاوه آهنگر)، نیکوکاری (داستان فریدون)، غیرت (داستان رستم و سهراب) پرهیز از دروغ (داستان بهرام گور)، دوستی و مهربانی (داستان رستم و اسفندیار)، توکل به خدا (داستان کیکاوود)، سخاوت (داستان سیاوس)، استقامت (داستان رستم و افراسیاب)	

جدول ۲. تحلیل محتوایی و شناسایی شاخص‌های فرهنگی و اخلاقی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی

در شکل ۶، توزیع فراوانی شاخص‌های فرهنگی و اخلاقی که توسط پنل خبرگان برای تحلیل آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی فردوسی انتخاب شده‌اند، به صورت درصدی نمایش داده شده است. این شاخص‌ها نشان‌دهنده مفاهیم کلیدی اخلاقی و فرهنگی در شاهنامه فردوسی هستند که در تحلیل آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی نقش اساسی ایفا می‌کنند. براساس این نمودار، خردمندی با ۸۰ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است که نشان‌دهنده اهمیت زیاد عقلانیت و استفاده از خرد در تصمیم‌گیری‌ها و حل مسائل در جامعه آرمانی فردوسی است. پس از آن، شجاعت با ۷۰ درصد جایگاه مهمی دارد که بازتاب‌دهنده ارزش والای فردوسی برای قهرمانی، مقاومت و دفاع از وطن است. عدالت با ۶۰ درصد، یکی دیگر از شاخص‌های برجسته است که در بسیاری از داستان‌های شاهنامه به عنوان یک ارزش محوری دیده می‌شود. مفاهیمی مانند ادب و احترام (۵۰ درصد)، صداقت و راستگویی (۴۰ درصد) و دوستی و مهربانی (۴۰ درصد) نیز از دیگر ارزش‌های مهم فرهنگی و اخلاقی هستند که نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ انسجام اجتماعی و ارتباطات انسانی در جامعه آرمانی دارند. شاخص‌های دیگر از جمله نیکوکاری (۳۵ درصد)، وفاداری (۳۰ درصد)، استقامت (۳۰ درصد) و غیرت (۳۰ درصد) نیز نشان می‌دهند فردوسی به اهمیت ارزش‌های اخلاقی فردی و اجتماعی در تحقق آرمان‌شهر پرداخته است. احترام به قوانین، تعلیم و تربیت، مسئولیت‌پذیری، تواضع و پرهیز از دروغ هرکدام با ۲۰ تا ۲۵ درصد فراوانی، بیانگر اهمیت اصول اخلاقی و اجتماعی در ساختار یک جامعه آرمانی هستند.

شکل ۶. توزیع فراوانی شاخص‌های فرهنگی و اخلاقی در تحلیل آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی فردوسی

۶-۲. بعد اجتماعی و سیاسی

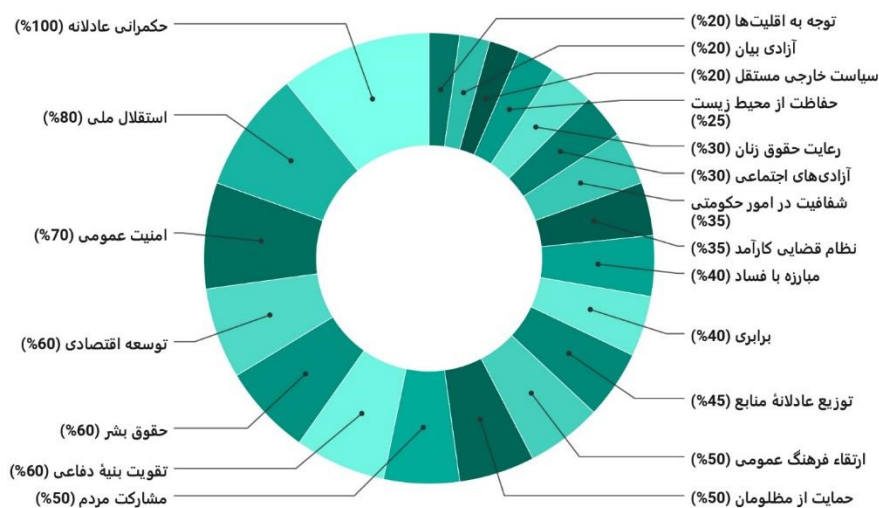
تحلیل محتوای ابعاد سیاسی و اجتماعی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی فردوسی با تأکید بر حوزه شهرسازی نشان می‌دهد مفاهیمی مانند عدالت، برابری و مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری‌های شهری از اصول بنیادین این آرمان‌شهر هستند. در این چارچوب، توزیع عادلانه منابع شهری، ایجاد فرصت‌های برابر برای همه شهروندان و تشکیل شوراهای محلی برای دخالت مردم در امور شهری به طور ویژه مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین توجه به استقلال ملی و استفاده از منابع داخلی در توسعه زیرساخت‌های شهری، همراه با حفظ حقوق بشر و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، از دیگر شاخص‌های کلیدی این نظام است. این اصول، به‌ویژه از طریق مبارزه با فساد و ایجاد شفافیت در اجرای پروژه‌های شهری، به تقویت اعتماد عمومی و پایداری در توسعه شهری کمک می‌کنند و در نهایت شهرهایی مبتنی بر عدالت، امنیت و هویت مستقل را متصور می‌سازند. علاوه بر این، تحلیل نشان می‌دهد آرمان‌شهر فردوسی تأکید ویژه‌ای بر توسعه اجتماعی پایدار دارد که از طریق تقویت ساختارهای مشارکتی و ایجاد فرصت‌های برابر برای تمامی اقشار جامعه محقق می‌شود. در این راستا، طراحی شهری براساس نیازهای متنوع شهروندان، از جمله اقشار آسیب‌پذیر و کم‌درآمد، به عنوان یکی از راهبردهای کلیدی در برنامه‌ریزی شهری مطرح است. به همین

منظور، ایجاد فضاهای عمومی و خدمات شهری که امکان تعاملات اجتماعی سالم و محترمانه را فراهم کنند، از دیگر جنبه‌های این آرمان‌شهر به‌شمار می‌آید (جدول ۳).

ابعاد	شاخص
بعد سیاسی و اجتماعی	حکومت عادلانه (وجود حکومتی که بر پایه عدالت استوار باشد)/ مشارکت مردم (مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های مهم)/ استقلال ملی (حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور)/ امنیت عمومی (ایجاد و حفظ امنیت برای تمامی شهروندان)/ توسعه اقتصادی (تلاش برای توسعه و رشد اقتصادی جامعه)/ برابری (ایجاد برابری و عدم تبعیض بین افراد جامعه)/ آزادی‌های اجتماعی (احترام به آزادی‌های مشروع و قانونی افراد)/ توزیع عادلانه منابع (تقسیم عادلانه منابع و امکانات)/ حمایت از مظلومان (دفاع از حقوق مظلومان و ستمدیدگان)/ نظام قضایی کارآمد (داشتن نظام قضایی عادل و کارآمد)/ مبارزه با فساد (تلاش برای مبارزه با فساد در تمامی سطوح)/ سیاست خارجی مستقل (داشتن سیاست خارجی مستقل و مبتنی بر منافع ملی)/ حقوق بشر (رعایت حقوق بشر و کرامت انسانی)/ حفاظت از محیط زیست (توجه به حفظ و نگهداری محیط زیست)/ آزادی بیان (تضمین آزادی بیان و اظهار نظر)/ رعایت حقوق زنان (رعایت حقوق زنان و حمایت از مشارکت آن‌ها در جامعه)/ شفافیت در امور حکومتی (شفافیت و پاسخگویی در عملکرد دولت)/ ارتقاء فرهنگ عمومی (تقویت و ارتقاء فرهنگ عمومی و آگاهی مردم)/ تقویت بنیه دفاعی (تقویت قدرت دفاعی کشور برای حفظ امنیت)/ توجه به اقلیت‌ها (احترام و توجه به حقوق اقلیت‌های دینی و قومی)
کاربرد در حوزه شهرسازی دوره معاصر (ارتباط‌سازی برای بدست آوردن شاخص‌های آرمان شهر از منظر فردوسی در حوزه مطالعات شهری)	
- حکمرانی عادلانه: تنظیم قوانین شهری به گونه‌ای که منافع تمامی اقشار جامعه را در بر گیرد و از تبعیض جلوگیری کند-قوانین شهری منصفانه- (صفحه ۷۹، چاپ مسکو). - مشارکت مردم: تشکیل شوراهای محله‌ای برای مشاوره و تصمیم‌گیری در مورد پروژه‌های شهری و مسائل محلی-شوراهای محله‌ای- (صفحه ۱۳۳، چاپ مسکو). - استقلال ملی: طراحی و توسعه زیرساخت‌ها و پروژه‌های شهری با توجه به منابع داخلی و توانمندی‌های ملی-توسعه شهری بومی- (صفحه ۲۱۰، چاپ مسکو). - امنیت عمومی: ایجاد فضاهای شهری با نورپردازی مناسب، نظارت تصویری و طراحی محیطی که وقوع جرم را کاهش دهد-طراحی شهری امن- (صفحه ۶، چاپ مسکو). - توسعه اقتصادی: ایجاد و توسعه مناطق صنعتی و تجاری که باعث افزایش فرصت‌های شغلی و رشد اقتصادی شود-مناطق اقتصادی- (صفحه ۱۵۰، چاپ مسکو). - برابری: توزیع عادلانه خدمات عمومی مانند حمل‌ونقل، بهداشت، آموزش و تفریحی در تمامی مناطق شهری-خدمات عمومی برابر- (صفحه ۱۸۲، چاپ مسکو). - آزادی‌های اجتماعی: ایجاد فضاهای عمومی که امکان بیان نظر و تجمعات مسالمت‌آمیز را فراهم کند-فضاهای عمومی- (صفحه ۱۳۳، چاپ مسکو). - توزیع عادلانه منابع: تضمین دسترسی عادلانه به منابع و خدمات شهری مانند آب، برق، گاز و اینترنت برای تمامی محله‌ها-دسترسی به منابع شهری- (صفحه ۹۶). - حمایت از مظلومان: ایجاد مراکز حمایت اجتماعی برای اقشار آسیب‌پذیر و ستمدیده در نقاط مختلف شهر-مراکز حمایت اجتماعی- (صفحه ۱۳۳، چاپ مسکو). - نظام قضایی کارآمد: ایجاد و توسعه مراکز قضایی محلی که به امور شهروندان در نزدیک‌ترین فاصله رسیدگی کند-مراکز قضایی محلی- (صفحه ۵۳، چاپ مسکو). - مبارزه با فساد: ایجاد سیستم‌های شفافیت و پاسخگویی در اجرای پروژه‌های شهری و مدیریت منابع-شفافیت در پروژه‌های شهری- (صفحه ۹۶، چاپ مسکو). - سیاست خارجی مستقل: طراحی و اجرای پروژه‌های شهری بدون وابستگی به منابع خارجی و با استفاده از توانمندی‌های داخلی-استقلال در برنامه‌ریزی شهری. - حقوق بشر: تضمین دسترسی همه افراد به خدمات اساسی شهری بدون توجه به جنسیت، نژاد، مذهب و سایر ویژگی‌های فردی-خدمات شهری انسانی- (صفحه ۲۱۰). - حفاظت از محیط زیست: طراحی و نگهداری پارک‌ها، باغ‌ها، و فضاهای سبز که به حفظ محیط زیست کمک کند-آزادی بیان- (صفحه ۱۵۰، چاپ مسکو). - رعایت حقوق زنان: طراحی فضاها و امکانات شهری که به نیازهای خاص زنان پاسخ دهد و مشارکت آن‌ها را تسهیل کند-امکانات و تسهیلات ویژه برای زنان- (صفحه ۱۳۳، چاپ مسکو). - شفافیت در امور حکومتی: انتشار گزارش‌های مالی و اجرایی پروژه‌های شهری برای اطلاع‌رسانی به شهروندان-گزارش‌دهی عمومی- (صفحه ۲۳، چاپ مسکو). - ارتقاء فرهنگ عمومی: ایجاد و توسعه مراکز فرهنگی، کتابخانه‌ها، و فضاهای آموزشی برای ارتقاء فرهنگ عمومی-برنامه‌های فرهنگی و آموزشی- (صفحه ۲۳۰). - تقویت بنیه دفاعی: طراحی و ساخت زیرساخت‌های شهری مقاوم و ایمن در برابر تهدیدات مختلف-زیرساخت‌های مقاوم- (صفحه ۱۲۰، چاپ مسکو). - توجه به اقلیت‌ها: تضمین دسترسی اقلیت‌ها به خدمات و امکانات شهری و ایجاد فضاهایی برای فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی آن‌ها-تسهیلات و خدمات برای اقلیت‌ها.	
پشتوانه شعری و تحلیل محتوای مقالات	
تحلیل محتوای مقالات: ۱. بررسی آرمانشهر در شاهنامه فردوسی، ۲. جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش، ۳. آرمانشهر فردوسی در شاهنامه، ۴. جامعه مطلوب و آرمانی فردوسی در شاهنامه، ۵. مقایسه ویژگی‌های شاه در شاهنامه فردوسی با رئیس مدینه فاضله فارابی، ۶. جامعه آرمانی فردوسی تحلیل و تفسیر شعرهای استفاده شده برای تحلیل محتوای حوزه سیاسی و اجتماعی: حکمرانی عادلانه (داستان کیخسرو)، مشارکت مردم (داستان کیکاووس)، استقلال ملی (داستان فریدون)، امنیت عمومی (داستان ضحاک)، توسعه اقتصادی (داستان جمشید)، برابری (داستان کیخسرو)، آزادی‌های اجتماعی، توزیع عادلانه منابع (داستان کاوه آهنگر)، حمایت از مظلومان (داستان رستم و سهراب)، نظام قضایی کارآمد (داستان سیاوش)، مبارزه با فساد (داستان رستم و سهراب)، سیاست خارجی مستقل (داستان کیخسرو)، حقوق بشر (داستان رستم و سهراب)، حفاظت از محیط زیست (داستان جمشید)، آزادی بیان (داستان کیکاووس)، رعایت حقوق زنان (داستان رستم و سهراب)، شفافیت در امور حکومتی (داستان سیاوش)، توجه به اقلیت‌ها (داستان کیخسرو).	

جدول ۳. تحلیل محتوایی و شناسایی شاخص‌های سیاسی و اجتماعی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی

در شکل ۷ درصد‌های مختلف مرتبط با ابعاد اجتماعی و سیاسی آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی را در حوزه شهرسازی نشان می‌دهد. براساس این تحلیل، حکمرانی عادلانه با اهمیت ۱۰۰ درصد به عنوان بنیادی‌ترین اصل در این نظام مطرح شده است. استقلال ملی با ۸۰ درصد و امنیت عمومی با ۷۰ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند که نشان‌دهنده تأکید بر حفظ هویت و امنیت جامعه است. توسعه اقتصادی و حقوق بشر هرکدام با ۶۰ درصد اهمیت به شکوفایی اقتصادی و رعایت حقوق افراد جامعه اشاره دارند. مشارکت مردمی، ارتقای فرهنگ عمومی و حمایت از مظلومان هرکدام با ۵۰ درصد نیز نمایانگر ضرورت تعامل و همبستگی اجتماعی در این نظام هستند. از طرف دیگر، مسائلی مانند مبارزه با فساد و برابری با ۴۰ درصد و توزیع عادلانه منابع با ۴۵ درصد به ساختارهای حکومتی و توزیع عادلانه امکانات تأکید دارند. همچنین حفاظت از محیط‌زیست با ۲۵ درصد و رعایت حقوق زنان با ۳۰ درصد نشان‌دهنده توجه به پایداری و حقوق اقشار مختلف جامعه است. این تحلیل درصدی از شاخص‌های فردوسی، الگویی جامع برای توسعه شهری پایدار و عادلانه را دربرمی‌گیرد.

شکل ۷. توزیع فراوانی شاخص‌های اجتماعی و سیاسی در تحلیل آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی^۱

۳-۶. بعد مذهبی و معنوی

تحلیل محتوای بعد مذهبی و معنوی آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی در حوزه شهرسازی نشان می‌دهد این بعد بر پایه ارزش‌های دینی و اخلاقی عمیقی استوار است. مفاهیمی مانند توحید، عبادت، تقوا و تدبیر و تفکر به عنوان اصول محوری در طراحی و توسعه زیرساخت‌های شهری مطرح می‌شوند. ایجاد فضاهایی مانند مساجد، نمازخانه‌ها و مراکز دینی و فرهنگی که امکان عبادت و برگزاری مراسم مذهبی را فراهم کنند، از عناصر اصلی در این حوزه هستند. همچنین طراحی فضاهای عمومی به گونه‌ای که احترام به حقوق همسایگان و رعایت حریم شخصی افراد در آن‌ها رعایت شود، از دیگر شاخص‌های مهم در این بعد است. علاوه بر این، تأکید بر آموزش ارزش‌های دینی و اخلاقی از طریق مدارس و دانشگاه‌ها و فراهم‌سازی محیط‌های مناسب برای تفکر و تعمق معنوی، نشان‌دهنده جایگاه ویژه معنویت در شهرسازی آرمانی فردوسی است. درنهایت، تقویت روابط اجتماعی مبتنی بر احترام به حقوق دیگران و توجه به نیازهای روحی و معنوی شهروندان، هدف اصلی این بعد از شهرسازی است. علاوه بر این توجه به ایجاد فضاهای آرام و مناسب برای ذکر و یاد خدا و ترویج اخلاص در عبادات از دیگر

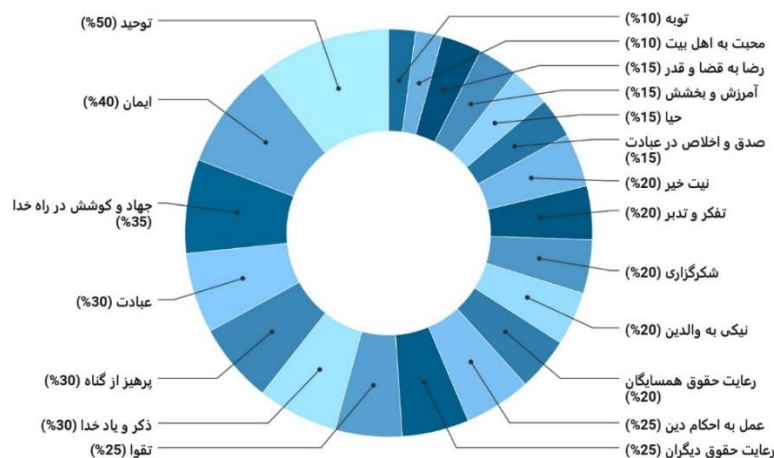
۱. درصد‌های ذکرشده در این مقاله براساس تحلیل محتوای دقیق در همان ابعاد اجتماعی و سیاسی نیست، بلکه میزان کاربرد هر مفهوم در کل متن شاهنامه، ۱ به‌ویژه در داستان‌های منتخب، محاسبه شده است. این تحلیل با استفاده از ابزارهای پردازش زبان طبیعی و نرم‌افزارهای خاص به‌دست آمده و درصد‌ها نشان‌دهنده میزان حضور و کاربرد این مفاهیم در متن اصلی شاهنامه است.

اصول کلیدی در این الگوی شهرسازی به‌شمار می‌رود. طراحی محیط‌هایی مانند پارک‌ها و فضاهای سبز که فضایی آرامش‌بخش برای تفکر، مراقبه و پذیرش قضای الهی فراهم کنند، از اهمیت زیادی برخوردار است. ترویج فرهنگ بخشش و آموزش و ایجاد بسترهای فرهنگی نیز در برنامه‌های اجتماعی و دینی این آرمان‌شهر نقش بسزایی دارند (جدول ۴).

ابعاد	شاخص
بعد مذهبی و معنوی	توحید (اعتقاد به یگانگی خداوند) / عبادت (اهمیت و رعایت عبادات و فرائض دینی) / تقوا (پرهیزگاری و تقوا در زندگی) / ایمان (ایمان و اعتقاد به اصول و مبانی دینی) / رعایت حقوق همسایگان (احترام و رعایت حقوق همسایگان) / صدق و اخلاص در عبادت (صدقت و اخلاص در عبادت و عمل به دستورهای دینی) / پرهیز از گناه (دوری از گناهان و معاصی) / محبت به اهل بیت (محبت و احترام به اهل بیت پیامبر اسلام) / جهاد و کوشش در راه خدا (تلاش در جهت ارتقاء دین و انجام جهاد در راه خدا) / نیکی به والدین (احترام و نیکی به والدین) / رعایت حقوق دیگران (رعایت حقوق و احترام به دیگران) / حیا (داشتن حیا و عفت) / شکرگزاری (شکرگزاری و قدردانی از نعمت‌های الهی) / آموزش و بخشش (بخشش و آموزش خطاهای دیگران) / توبه (بازگشت از گناه و توبه) / تفکر و تدبیر (تفکر و تدبیر در امور دینی و معنوی) / ذکر و یاد خدا (مداومت بر ذکر و یاد خداوند) / نیت خیر (داشتن نیت‌های خیر و پاک در امور) / رضا به قضا و قدر (رضایت و پذیرش قضای الهی)
کاربرد در حوزه شهرسازی دوره معاصر (ارتباط‌سازی برای بدست آوردن شاخص‌های آرمان شهر از منظر فردوسی در حوزه مطالعات شهری)	
- توحید: ایجاد مراکز مذهبی مانند مساجد، حسینیه‌ها و موزه‌های دینی که به ترویج اعتقاد به یگانگی بپردازند و مردم را به تفکر در این باره دعوت کنند (صفحه ۱). - عبادت: طراحی و ساخت مساجد و نمازخانه‌ها در تمامی نواحی شهر و در مکان‌های عمومی مانند پارک‌ها، بازارها و مراکز خرید برای تسهیل دسترسی مردم به عبادت (داستان رستم و اسفندیار حدود صفحات ۳۵۰ تا ۴۰۰) - تقوا: ایجاد و ترویج فرهنگ‌های عمومی و برنامه‌های آموزشی که به تقویت ارزش‌های اخلاقی و دینی در جامعه کمک کنند، مانند برگزاری کلاس‌های دینی و فرهنگی در مساجد و مراکز اجتماعی (داستان زال و رستم، حدود صفحات ۱۵۰ تا ۲۰۰) ایمان: ایجاد مدارس و دانشگاه‌های دینی برای ترویج و آموزش اصول و مبانی دینی به نسل‌های جوان و تقویت ایمان در جامعه (صفحه ۱، مقدمه، چاپ مسکو) - رعایت حقوق همسایگان: طراحی محله‌ها و مجتمع‌های مسکونی با تأکید بر فضاهای مشترک که به تقویت روابط همسایگی کمک کند (صفحه ۲۵۰، چاپ مسکو) - صدق و اخلاص در عبادت: فراهم‌سازی محیط‌هایی آرام و مناسب برای عبادت که افراد بتوانند با اخلاص و آرامش به انجام فرائض دینی بپردازند (صفحه ۱۱۲). - پرهیز از گناه: ایجاد برنامه‌های فرهنگی و آموزشی برای ترویج اخلاقیات و دوری از گناهان و معاصی، مانند برگزاری سمینارها و کارگاه‌های دینی و اخلاقی (صفحه ۲۱۸). - محبت به اهل بیت: ساخت و تجهیز مکان‌هایی برای برگزاری مراسم و بزرگداشت‌های مرتبط با اهل بیت، مانند حسینیه‌ها و مراکز فرهنگی مذهبی (صفحه ۱۱۵). - جهاد و کوشش در راه خدا: ایجاد نهادهای خیریه و مراکز جهادی برای کمک به نیازمندان و ترویج ارزش‌های دینی در جامعه (صفحه ۲۸۶، چاپ مسکو) - نیکی به والدین: ساخت و تجهیز مراکز و خانه‌های سالمندان با امکانات کامل و احترام به حقوق و نیازهای آنان (صفحه ۲۱۷، چاپ مسکو) - رعایت حقوق دیگران: ایجاد قوانینی در حوزه شهرسازی که تضمین‌کننده رعایت حقوق و احترام به همه شهروندان باشد (صفحه ۲۱۸، چاپ مسکو) - حیا: طراحی فضاهای عمومی با در نظر گرفتن حریم خصوصی و توجه به اصول حیا و عفت در استفاده از فضاهای عمومی مانند پارک‌ها و ورزشگاه‌ها (صفحه ۱۱۳). - شکرگزاری: ایجاد فضاهای عمومی و مراسم‌هایی برای تشکر و شکرگزاری از نعمت‌های الهی، مانند جشن‌های ملی و مذهبی (صفحه ۱۱۳، چاپ مسکو) - آمزش و بخشش: ترویج فرهنگ بخشش و آموزش در محله‌ها و جامعه از طریق برنامه‌های آموزشی و فرهنگی (صفحه ۱۱۵، چاپ مسکو) - توبه: فراهم‌سازی محیط‌های مناسب برای توبه و بازگشت به راه درست، مانند ایجاد فضاهای آرام و معنوی در مساجد و مراکز فرهنگی (صفحه ۹۸، چاپ مسکو) - تفکر و تدبیر: ایجاد کتابخانه‌ها و مراکز مطالعاتی و فرهنگی که مردم را به تفکر و تدبیر در امور دینی و معنوی دعوت کنند (صفحه ۱، مقدمه) - عمل به احکام دین: ترویج و آموزش عمل به احکام دینی از طریق مدارس و مراکز آموزشی دینی در سطح شهر (صفحه ۱۱۵، چاپ مسکو) - ذکر و یاد خدا: ایجاد فضاهایی برای انجام ذکر و یاد خدا، مانند تکیه‌ها و اماکن معنوی در سطح شهر (صفحه ۲۱۹، چاپ مسکو) - نیت خیر: تشویق به اعمال خیر و نیت‌های پاک از طریق برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی در سطح شهر (صفحه ۳۲، چاپ مسکو) - رضا به قضا و قدر: ایجاد فضاهایی برای آرامش و مدیتیشن که مردم بتوانند به تأمل و پذیرش قضای الهی بپردازند، مانند باغ‌ها و پارک‌های آرامش‌بخش (صفحه ۱۱۳).	
پشتوانه شعری و تحلیل محتوای مقالات	
تحلیل محتوای مقالات: ۱. بررسی آرمانشهر در شاهنامه فردوسی، ۲. جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش، ۳. آرمانشهر فردوسی در شاهنامه، ۴. جامعه مطلوب و آرمانی فردوسی در شاهنامه، ۵. مقایسه ویژگی‌های شاه در شاهنامه فردوسی با رئیس مدینه فاضله فارابی، ۶. جامعه آرمانی فردوسی تحلیل و تفسیر شعرهای استفاده شده برای تحلیل محتوای حوزه سیاسی و اجتماعی: توحید (آغاز کتاب)، عبادت (بخش‌های مختلف از داستان‌های پهلوانی و پادشاهی)، تقوا (داستان زال و رستم)، ایمان (آغاز کتاب)، رعایت حقوق همسایگان (داستان‌های پهلوانی)، صدق و اخلاص در عبادت (داستان‌های پهلوانی)، پرهیز از گناه (داستان‌های مختلف)، محبت به اهل بیت (داستان‌های پهلوانی و پادشاهی)، جهاد و کوشش در راه خدا (داستان‌های پهلوانی)، نیکی به والدین (داستان زال و رستم)، رعایت حقوق دیگران (داستان‌های مختلف)، حیا (داستان‌های مختلف)، شکرگزاری (داستان‌های پهلوانی و پادشاهی)، آموزش و بخشش (داستان‌های مختلف)، رضا به قضا و قدر (داستان‌های پهلوانی)، نیت خیر (داستان‌های پهلوانی)، ذکر و یاد خدا (داستان‌های پهلوانی)	

جدول ۴. تحلیل محتوایی و شناسایی شاخص‌های مذهبی و معنوی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی

مطابق شکل ۸، در بعد مذهبی و معنوی آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی، توحید با اهمیت ۵۰ درصد به عنوان اساسی ترین مفهوم مطرح شده است. این درصد زیاد نشان دهنده تأکید ویژه بر یگانگی خداوند و نقش آن در تمامی ابعاد زندگی شهری است. ایمان با ۴۰ درصد و جهاد و کوشش در راه خدا با ۳۵ درصد نیز در جایگاه های بعدی قرار دارند که بر اهمیت ایمان قلبی و تلاش مداوم برای پیشبرد اهداف الهی در ساختار اجتماعی و شهرسازی تأکید دارند. عبادت، پرهیز از گناه و ذکر و یاد خدا هر کدام با ۳۰ درصد، به عنوان اصولی حیاتی برای توسعه فضاهای عبادی و ایجاد محیط هایی برای تمرین و تقویت ارزش های دینی برجسته شده اند. مفاهیمی مانند رعایت حقوق همسایگان، نیکی به والدین، تفکر و تدبیر و شکرگزاری نیز هر کدام با ۲۰ درصد اهمیت، بر تعاملات اجتماعی سالم و رعایت ارزش های اخلاقی تأکید دارند. این تحلیل نشان می دهد در طراحی شهرها، توجه به معنویت و ارزش های دینی و اخلاقی، نقش کلیدی در شکل دهی به جامعه ای متعالی و پایدار دارد.

شکل ۸. توزیع فراوانی شاخص های مذهبی و معنوی در تحلیل آرمان شهر ایرانی-اسلامی فردوسی

۴-۶. بعد طبیعی و زیست محیطی

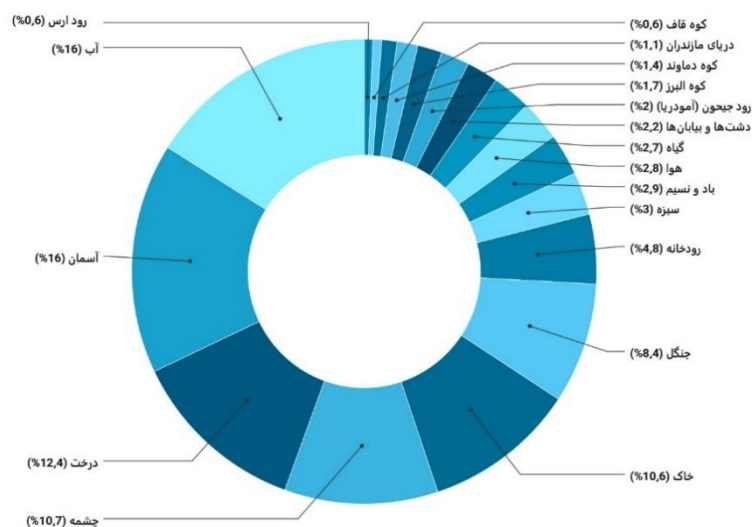
فردوسی در شاهنامه با ترسیم آرمان شهر ایرانی-اسلامی، به وضوح ارزش های زیست محیطی و طبیعی را به تصویر می کشد که در امتداد مفاهیم اخلاقی و دینی او قرار دارند. این ارزش ها در داستان های مختلف شاهنامه جلوه می کنند و به عنوان اصولی بیان می شوند که توسعه پایدار شهری ایجاد می کنند. حفاظت از منابع طبیعی و پایداری زیست محیطی از مفاهیمی هستند که فردوسی در قالب داستان های پهلوانی و شاهانه آن ها را برجسته می کند. او با تأکید بر حفظ خاک، آب، هوا و تنوع زیستی، آرمان شهری را ترسیم می کند که در آن طبیعت و انسان در هماهنگی کامل زندگی می کنند. در داستان هایی مانند کیخسرو، زال و سیمرغ، فردوسی به موضوع حفاظت از منابع آبی و جلوگیری از فرسایش خاک اشاره می کند. کیخسرو به عنوان یک پادشاه عادل و خردمند که همواره به فکر مردم و سرزمین خود است، اقداماتی در جهت حفاظت از زمین های کشاورزی و آب های شیرین انجام می دهد و از منابع طبیعی به عنوان دارایی های ملی یاد می کند که باید برای نسل های آینده حفظ شوند. این تفکر بازتابی از نگاه عمیق فردوسی به پایداری منابع طبیعی است که یکی از ارکان مهم شهرسازی در آرمان شهر او است. فردوسی همچنین در داستان هایی مانند جمشید و فریدون به موضوع آب و هوا و زیبایی طبیعت می پردازد و اشاره می کند که فرمانروایان بزرگ باید به محیط زیست خود احترام بگذارند و آن را پاک و زنده نگه دارند. جمشید در زمان فرمانروایی خود به کاشت درختان و ایجاد باغ های سرسبز می پردازد و فردوسی از او به عنوان کسی یاد می کند که به طبیعت و زیبایی آن اهمیت ویژه ای قائل بود. این اقدامات از دیدگاه فردوسی نمونه ای از مدیریت زیست محیطی در یک جامعه ایدئال است که نه تنها به نیازهای مادی جامعه پاسخ می دهد، بلکه روح معنوی و زیبایی شناختی مردم را نیز تقویت می کند. علاوه بر این، فردوسی در بخش هایی از شاهنامه مانند داستان ضحاک، به طور ضمنی به تخریب

محیطی و تأثیرات آن بر جامعه اشاره می‌کند. در این داستان‌ها، طغیانگری ضحاک و فساد حکمرانی او به تخریب طبیعت و محیط‌زیست منجر می‌شود (جدول ۵).

ابعاد	شاخص
بعد طبیعی و زیست محیطی	حفاظت از جنگل‌ها و درختان (توصیف جنگل‌ها، حیات حیوانی و گیاهی در آن‌ها، تأثیر بر بارش و آب و هوا و ...)/احترام به حیوانات (توصیف حیات حیوانی، روابط بین انسان و حیوانات، محافظت از آن‌ها و ...)/احترام به آب و منابع آبی (توصیف رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، اهمیت آب در زندگی، حفظ منابع آبی و ...)/حفاظت از زمین و خاک (توصیف زمین و طبیعت، کشاورزی پایدار، جلوگیری از فرسایش خاک و ...)/محافظت از هوای پاک (توصیف هوای پاک و تأثیرات آلودگی هوا، ارتباط با سلامت و ...)/احداث قنوات و کانال‌های آبیاری/آبرسانی به مناطق خشک و کم‌آب/پیشگیری از خشکسالی/حفاظت از خاک/ارزش و اهمیت آب/استفاده از خاک برای کشاورزی/احترام به طبیعت و زمین/هوا و زندگی/پاکی هوا
کاربرد در حوزه شهرسازی دوره معاصر (ارتباط‌سازی برای بدست آوردن شاخص‌های آرمان شهر از منظر فردوسی در حوزه مطالعات شهری)	
■ زیبایی طبیعت: طراحی فضاها با الهام از زیبایی‌های طبیعی و استفاده از عناصر طبیعی مانند آب، گیاهان و سنگ‌ها می‌تواند به زیبایی محیط کمک کند (صفحه ۲۳۳). ■ حفاظت از گیاهان: توسعه باغ‌های گیاه‌شناسی و ایجاد فضای سبز مناسب در مناطق شهری می‌تواند به حفظ تنوع گیاهی و بهبود محیط زیست کمک کند (صفحه ۱۱۴). ■ جنگل‌ها و طبیعت: حفاظت از جنگل‌ها و ایجاد پارک‌های جنگلی در نزدیکی شهرها می‌تواند به حفظ تنوع زیستی و کاهش اثرات گرمایش جهانی کمک کند (صفحه ۷۸). ■ اهمیت درختان: کاشت درختان و توسعه فضای سبز شهری می‌تواند به بهبود کیفیت هوا و افزایش رفاه شهروندان کمک کند (صفحه ۳۳، چاپ مسکو). ■ تشویق به استفاده از عملکردهای غیر آسیب‌زا: توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی و تشویق مردم به استفاده از این وسایل برای کاهش ترافیک (صفحه ۶۵). ■ کاهش فعالیت‌های تخریب‌کننده محیط طبیعی: تشویق به استفاده از وسایل نقلیه عمومی و برقی و کاهش استفاده از سوخت‌های فسیلی در حمل‌ونقل (صفحه ۹۳). ■ کاهش آلودگی محیطی: کنترل صنایع آلاینده و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی برای کاهش استفاده از خودروهای شخصی (صفحه ۵۳، چاپ مسکو). ■ حفاظت از هوای پاک: توسعه فضای سبز و استفاده از روش‌های نوین کاهش آلودگی هوا مانند استفاده از خودروهای برقی و حمل‌ونقل عمومی (صفحه ۴۶، چاپ مسکو). ■ حفاظت از مراتع و چراگاه‌ها: ایجاد مناطق حفاظت‌شده و مدیریت پایدار مراتع و چراگاه‌ها می‌تواند به حفظ منابع طبیعی و محیط زیست کمک کند (صفحه ۱۶۹). ■ تشویق به کشت محصولات بومی: ایجاد بازارهای محلی برای فروش این محصولات می‌تواند به حفظ تنوع زیستی کمک کند (صفحه ۱۱۶، چاپ مسکو). ■ جلوگیری از آلودگی خاک: جلوگیری از ورود آلودگی‌های صنعتی و شیمیایی به خاک با استفاده از روش‌های مناسب و پایدار مدیریت پسماندها اهمیت دارد (صفحه ۱۱۳). ■ احیای زمین‌های بایر: بازسازی و احیای زمین‌های بایر و تبدیل آنها به فضای سبز و پارک‌های شهری می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی شهروندان کمک کند (صفحه ۱۹۶). ■ کاشت گیاهان و درختان مناسب: انتخاب گیاهان و درختان مناسب برای کاشت در مناطق شهری با توجه به شرایط اقلیمی و خاک منطقه می‌تواند به بهبود کیفیت هوا و زیست‌محیط شهری کمک کند (صفحه ۲۱۱، چاپ مسکو). ■ استفاده بهینه از خاک: توسعه فضای سبز و پارک‌ها و استفاده از خاک‌های مناسب برای کشت گیاهان در مناطق شهری از اهمیت بالایی برخوردار است (صفحه ۱۷۸). ■ نگهداری منابع آب زیرزمینی: بهره‌برداری پایدار از منابع آب زیرزمینی و ایجاد قوانین مناسب برای حفاظت از این منابع اهمیت دارد. همچنین، جلوگیری از حفاری‌های غیرمجاز نیز باید مورد توجه قرار گیرد (صفحه ۱۱۲، چاپ مسکو). ■ احداث قنوات و کانال‌های آبیاری: در مناطق خشک، احیای قنوات سنتی و ساخت کانال‌های آبیاری می‌تواند تأمین آب کشاورزی را بهبود بخشد (صفحه ۶۶). ■ جلوگیری از آلودگی آب: در شهرسازی مدرن، باید از ورود آلودگی‌های صنعتی و فاضلاب‌ها به منابع آبی جلوگیری کرد. تصفیه‌خانه‌های فاضلاب و سیستم‌های مدیریت پسماند می‌توانند در جلوگیری از آلودگی آب موثر باشند (صفحه ۱۸، چاپ مسکو). ■ استفاده پایدار از زمین: توسعه پایدار شهری و جلوگیری از تخریب زمین‌های کشاورزی (صفحه ۵۶، چاپ مسکو). ■ توسعه فضای سبز و پارک‌های شهری: ایجاد پارک‌ها، باغ‌ها و فضاهای سبز در مناطق شهری (صفحه ۱۱۶، چاپ مسکو). ■ کاشت گیاهان بومی و سازگار با محیط: انتخاب گیاهان بومی و مقاوم به شرایط اقلیمی منطقه برای کاشت در فضاهای شهری (صفحه ۴۴، چاپ مسکو). ■ آموزش و ترویج فرهنگ حفاظت از گیاهان: برنامه‌های آموزشی و ترویجی برای آگاهی‌بخشی به شهروندان درباره اهمیت حفظ گیاهان و فضای سبز (صفحه ۱۱۷).	
پشتوانه شعری و تحلیل محتوای مقالات	
تحلیل محتوای مقالات: ۱. بررسی آرمان شهر در شاهنامه فردوسی، ۲. جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش، ۳. آرمانشهر فردوسی در شاهنامه، ۴. جامعه مطلوب و آرمانی فردوسی در شاهنامه، ۵. مقایسه ویژگی‌های شاه در شاهنامه فردوسی با رئیس مدینه فاضله قارابی، ۶. جامعه آرمانی فردوسی. تحلیل و تفسیر شهرهای استفاده شده برای تحلیل محتوای حوزه طبیعی و زیست محیطی: ارزش و اهمیت آب (داستان رستم و سهراب)، حفاظت از منابع آب (داستان زال و رودابه)، آب و آبادانی (داستان زال و سیمرغ)، مدیریت منابع آبی (داستان کیخسرو)، ارزش زمین و خاک (داستان کیخسرو)، حفاظت از خاک (داستان کیخسرو)، احترام به طبیعت و زمین (داستان ضحاک)، هوا و زندگی (داستان فریدون)، پاکی هوا (داستان اسفندیار)، اهمیت درختان (داستان سیاوش)، جنگل‌ها و طبیعت (داستان کیخسرو)، حفاظت از گیاهان (داستان رستم و اسفندیار)، زیبایی طبیعت (داستان بیژن و منیژه)	

جدول ۵. تحلیل محتوایی و شناسایی شاخص‌های طبیعی و زیست‌محیطی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی در شاهنامه فردوسی

در بررسی بعد زیست‌محیطی و طبیعی در داستان‌های شاهنامه فردوسی، مفاهیم مرتبط با عناصر طبیعی به‌طور گسترده به‌کار رفته‌اند و این عناصر نقش کلیدی در ساخت آرمان‌شهر فردوسی ایفا می‌کنند. آسمان و آب هرکدام با ۱۶ درصد بیشترین حضور را در داستان‌ها دارند و به‌عنوان نمادهایی از عظمت و پایداری طبیعت، در روایت‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته‌اند. درخت نیز با ۱۲/۴ درصد اهمیت، نمایانگر پیوند عمیق میان طبیعت و زندگی انسان است و در شاهنامه به‌عنوان نمادی از سرزندگی و پایداری طبیعت در نظر گرفته شده است. چشمه با ۱۰/۷ درصد و خاک با ۱۰/۶ درصد نقش مهمی در حفظ تعادل طبیعی در آرمان‌شهر فردوسی ایفا می‌کنند. چشمه‌ها در داستان‌ها به‌عنوان منبع حیات و پاکی و خاک به‌عنوان پایه‌گذار کشاورزی و زیست‌بوم طبیعی معرفی شده‌اند. جنگل با ۸/۴ درصد و رودخانه‌ها با ۴/۸ درصد نیز از دیگر عناصر مهم طبیعت هستند که به حفاظت از تنوع زیستی و پایداری اکوسیستم‌ها کمک می‌کنند. عناصر دیگر مانند هوا و باد و نسیم هرکدام با ۲/۸ درصد و ۲/۹ درصد حضور دارند و به‌عنوان نمادهای پاکی و حرکت در داستان‌ها نمود پیدا کرده‌اند. سبزه با ۳ درصد و گیاهان با ۲/۷ درصد نیز نشانگر زیبایی و شکوفایی طبیعت در این آرمان‌شهر هستند. به همین ترتیب، دشت‌ها و بیابان‌ها با ۲/۲ درصد و رودهای مهمی مانند جیحون با ۱/۷ درصد به تصویر کشیده شده‌اند که نشان‌دهنده گستردگی و تنوع طبیعت در شاهنامه است. عناصر طبیعی دیگر نظیر کوه البرز، کوه دماوند، دریای مازندران و رودهای قاف و ارس هرکدام درصدی حضور دارند و نشان‌دهنده اهمیت کوه‌ها، دریاها و رودها در فرهنگ ایرانی هستند که در شاهنامه فردوسی دارای جایگاه ویژه‌ای هستند. این درصدها نشان‌دهنده تمرکز فردوسی بر اهمیت زیست‌محیطی و طبیعی در آرمان‌شهر او است و چگونگی ارتباط انسان با طبیعت را در یک چارچوب زیست‌پذیر و پایدار نشان می‌دهد (شکل ۹).

شکل ۹. توزیع فراوانی عناصر طبیعی و محیط‌زیستی در تحلیل آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی فردوسی

۵-۶. تحلیل آرمان‌شهرهای خیالی در شاهنامه فردوسی و بررسی ویژگی‌های برجسته آن‌ها

در بررسی آرمان‌شهرهای خیالی در شاهنامه فردوسی، می‌توان به شهرهایی اشاره کرد که نه براساس واقعیت جغرافیایی، بلکه به‌عنوان نمادهای آرمانی و ایدئال‌هایی در زمینه حاکمیت، عدالت، رفاه و زیبایی مطرح شده‌اند. این شهرها، به‌عنوان نمادهایی از جامعه‌ای آرمانی، ویژگی‌های خاصی دارند که بازتاب‌دهنده تفکرات فردوسی در زمینه شهرسازی و جامعه مطلوب است.

۱. یکی از این شهرها، کنگ‌دژ است که در داستان‌های شاهنامه به‌عنوان یک شهر افسانه‌ای و راهبردی معرفی شده است. این شهر دارای دیوارهای مستحکم، بناهای باشکوه و ساختار شهری منظم است که نشان‌دهنده ایدئال‌های فردوسی در حوزه شهرسازی است.

کنگ‌دژ به عنوان یک مکان ایمن و پادشاهی قدرتمند به تصویر کشیده می‌شود که نشانه‌های برجسته‌ای از قدرت و شکوه را به نمایش می‌گذارد. همچنین این شهر نمادی از ثبات سیاسی و نظامی است که در آن، امنیت یکی از اصول پایه‌ای حاکمیت است.

کنگ‌دژ شهری آسمانی بود که در پایان جهان، کیخسرو آن را بر زمین فرومی‌آورد و روی سیاوشگرد قرار می‌دهد. این شهر آرمانی با عنوان کنگ‌دژ در داستان سیاوش ترسیم شده است: شهری فراخ با باغ‌ها و گلستان‌ها/ کاخ‌ها و ایوان‌ها با آب و همه رنگارنگ و زیبا.

۲. شهرهای دیگری مانند ورجمکرد نیز در شاهنامه به عنوان آرمان‌شهر مطرح شده‌اند که نشان‌دهنده تعادل میان طبیعت و زندگی شهری هستند. این شهرها دارای باغ‌های زیبا، فضاهای عمومی سرسبز و جویبارهای روان هستند که به نوعی تعادل بین زیبایی طبیعی و زندگی روزمره شهروندان را نشان می‌دهند. فردوسی در توصیف بر اهمیت فضاهای عمومی برای تجمع مردم و برقراری عدالت تأکید کرده است.

ویژگی‌های ورجمکرد فضای آن را با آرمان‌شهرهای ایرانی مشابه می‌سازد. جایگاه آن در ایرانویج است. روشنایی آن خودبه‌خود و از درون است. آنجا با راه‌های آبی همواره سرسبز است؛ با خوردنی‌های از میان نرفتنی و خانه‌های بلند اشکوب با خانه‌های ایوان‌دار، نیکوترین حیوانات و خوشبوترین گیاهان و خوردنی‌ها جای دارند. در آرمان‌شهر جمکرد جایی برای بیماران و موجودات ناقص نیست. روشنی آن هرگز آفریده است. در فرمانروایی جم همه بی‌مرگی و بی‌پیری و بی‌پتیارگی بود و کسی را گزند از سوی اهریمن نمی‌رسد. وندیداد فرگرد دوم همین گزارش به کوتاهی در دینکرد هفتم نیز آمده است.

جایگاهی بود که بنا بر روایت فرگرد دوم وندیداد به دست جمشید بنا شد. به این ترتیب که اهورامزدا انجمنی از ایزدان را در ایرانویج برپا کرد که جمشید نیز در آن شرکت داشت.

۳. به نظر می‌رسد الگوی اصلی آرمان‌شهرهای ایرانی در جهان مینوی است که نمونه‌ای از آن نخست برای ایزدان بنا شده بود. کاخ ایزد مهر پهلوی بر فراز کوه هرای البرز از همین شمار است. او از ایزدان قدرتمند و کهن هند و ایرانی است که حامی هر سه طبقات سنتی جامعه ایرانی و گسترش‌دهنده پیمان است.

کاخ بر فراز کوه بلند و درخشان با رشته‌کوه‌های بسیار کوه هرا البرز برپا کرد. آنجا که نه شب هست و نه تاریکی، نه باد سرد و نه گرم، نه بیماری مرگ‌آور نه آلودگی دیو آفریده و مه از هرای بلند برنیاید (شکل ۱۰).

شکل ۱۰. تصاویر گرافیکی آرمان‌شهرهای خیالی در شاهنامه فردوسی، تولیدشده به وسیله هوش مصنوعی، با تأکید بر ابعاد زیباشناختی و کالبدی (تصاویر از سمت راست به چپ: آرمان‌شهر کنگ‌دژ، آرمان‌شهر ورجمکرد، آرمان‌شهر کاخ مهر بر فراز کوه هرا)

۶-۶. واژگان معماری و شهرسازی در شاهنامه و ارتباط آن‌ها با مفهوم شهر آرمانی از دیدگاه فردوسی

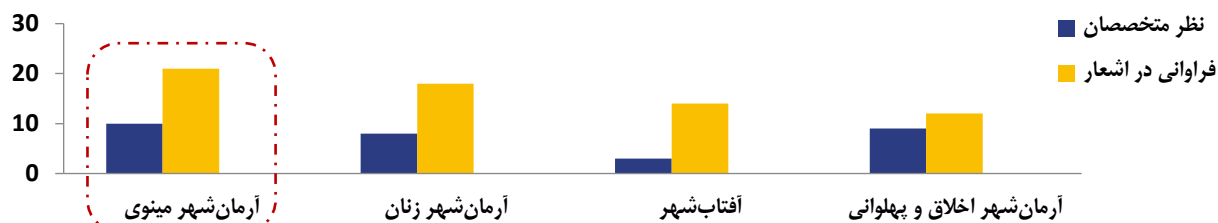
در شاهنامه فردوسی، بسیاری از واژگان مرتبط با معماری و شهرسازی به کار رفته است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به ساختار شهر آرمانی و مطلوب او اشاره دارند. از جمله به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

- آبگیر: مکانی که آب در آن جمع می‌شود:

- از آن تاختن رنجه گشت اردشیر/ بدید از بلندی یکی آبگیر... میان گلستان یکی آب گیر/ به لب برنشسته یکی مرد پیر
- آتشکده: فضایی مذهبی و معبد زردشتیان، آتشگاه:
- جهان آفرین را ستایش گرفت/ به آتشکده بر نیایش گرفت... به هر برزنی جای جشن سده، همه گرد بر گرد آتشکده
- آرامگاه: محل استراحت و آرام گرفتن، فضای سکونت:
- خور و خواب و آرمگه تنگ شد/ تو گفתי که روی زمین سنگ شد... چو آمد بآرمگاه از نخست/ فراوان زنان نژادی بجست
- ایوان: فضایی سرپوشیده که حداقل از یک سو فاقد دیوار و مشرف به فضای باز است:
- بیاراست ایوان چو خرم بهشت/ گلاب و می و مشک و عنبرسرسشت... در ایوان یکی تخت زرین نهاد/ به آیین و آرایش چین نهاد
- بازار: مکانی برای تشکیل بازاری موقت که فاقد فضاهای طراحی و ساخته شده با مصالح بنایی است:
- بسازد بر کلبه بازارگاه/ همی داردش ایمن اندر پناه
- بوستان: فضایی سبز با گل و سبزه، باغ، باغ باصفا:
- ستایش همی کرد با خود ز زال/ ز مردی و گردی و از فرو و یال
- پل: معبری به شکل طاق (با یک یا چند دهانه) رودخانه یا دره ساخته می شود.
- بزانش را گفت اگر هندسی/ پلی سازی این را چنان چو رسی... چو بر دجله بر یکدیگر بگذرند/ چنان تنگ پل را به پی بسپرند
- رواق: فضای ارتباطی و سرپوشیده، ایوان ستون دار:
- در خانه ها را سیه کرد پاک/ ز کاخ و رواقش برآورد خاک... فروهشت جایی که بدجای بزم/ کز آن بزمگه رفته بود او به رزم

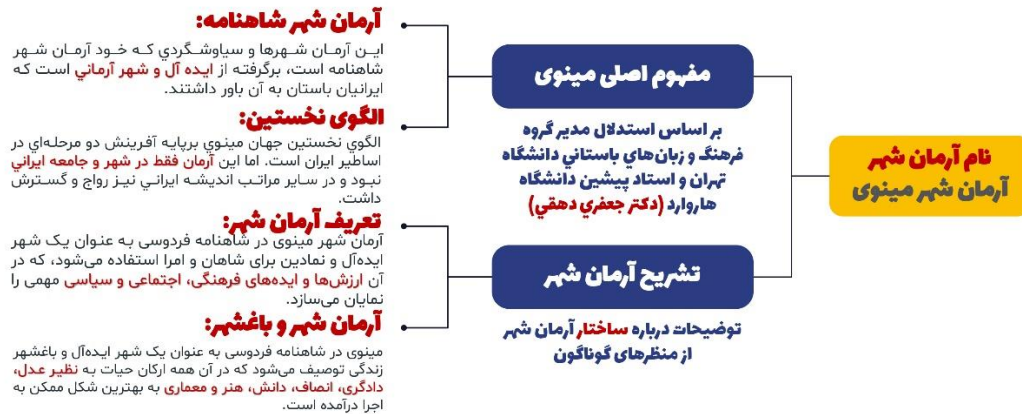
۶-۱-۱. شناسایی و نام گذاری آرمان شهر فردوسی براساس مطالعات اسنادی و تحلیل فراوانی واژگان

برای شناسایی و انتخاب نام مناسب برای آرمان شهر فردوسی، از فرایند دقیق مطالعات اسنادی و تحلیل های علمی بهره گرفته شد. در این فرایند، با استفاده از پرسشنامه هایی که از متخصصان مختلف در حوزه های مرتبط مانند ادبیات فارسی، تاریخ و شهرسازی دریافت شد، نام هایی که می توانند مناسب ترین عنوان برای آرمان شهر فردوسی باشند، بررسی شدند. این نام ها از میان مفاهیم رایج در اشعار فردوسی، با تکیه بر تحلیل میزان کاربرد آن ها در متون شاهنامه، استخراج شده اند. براساس نمودارهای تحلیلی و فرایندهای انتخابی که براساس فراوانی کاربرد واژگان در اشعار و تحلیل نظرات متخصصان تنظیم شده اند، نام «آرمان شهر مینوی» به عنوان گزینه نهایی انتخاب شده است. این انتخاب نشان دهنده تلاش برای ایجاد شهری بر پایه مفاهیم اخلاقی، پهلوانی و ارتباط میان انسان و طبیعت است که در اشعار فردوسی به وفور مشاهده می شود. آرمان شهر مینوی در بردارنده ویژگی هایی است که از دیدگاه فردوسی شهر ایده آل باید داشته باشد؛ شهری که هم بر پایه اصول معنوی و هم عدالت اجتماعی استوار باشد (شکل ۱۱).

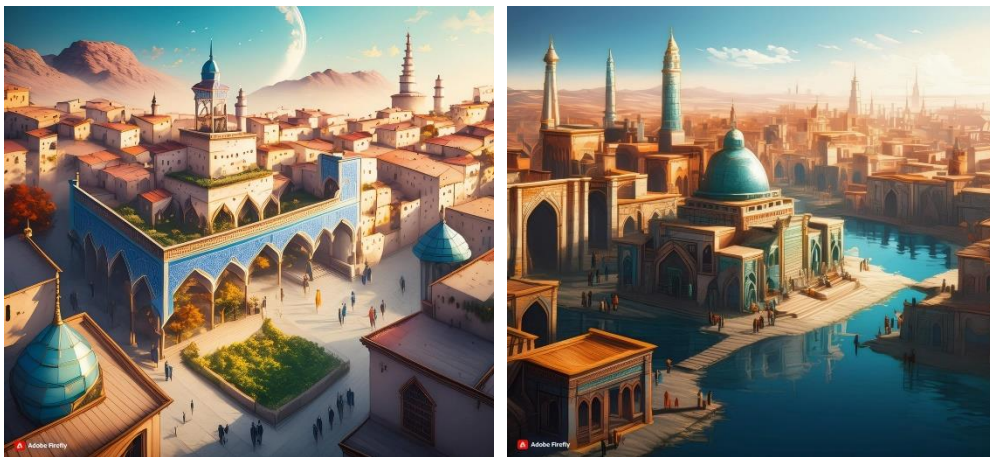
شکل ۱۱. تحلیل نظرات متخصصان و فراوانی واژگان در اشعار فردوسی برای انتخاب نام آرمان شهر فردوسی

در این دیاگرام، میزان فراوانی واژگان مرتبط با آرمان شهر در اشعار فردوسی و همچنین نظرات متخصصان در مورد این مفاهیم نمایش داده شده است. این تحلیل نشان می دهد چگونه مفاهیمی مانند عدالت، پهلوانی، اخلاق و ارتباط با طبیعت به طور مکرر در اشعار شاهنامه به کار رفته اند و پایه های اصلی درک فردوسی از یک آرمان شهر را شکل داده اند (شکل ۱۲).

شکل ۱۲. ارتباط فراوانی واژگان و نظرات متخصصان در انتخاب نام آرمان شهر فردوسی

آرمان شهر مینوی در شاهنامه فردوسی به گونه‌ای زیبا و جذاب به تصویر کشیده شده است که در آن، زیبایی‌های طبیعی مانند باغ‌ها و آب‌های جاری در هماهنگی کامل با مفاهیم عدالت و آرامش انسانی قرار دارند. این آرمان شهر نه تنها مکانی برای زندگی جسمانی، بلکه نمادی از زندگی روحانی و اخلاقی است؛ جایی که طبیعت و عدالت دست به دست هم داده‌اند تا محیطی کامل و متعادل برای شهروندان فراهم کنند. در این شهر، زندگی در سایه قوانین عادلانه و تعادل اجتماعی جریان دارد و ارتباط نزدیک میان انسان و طبیعت به شکلی متوازن و هماهنگ به نمایش گذاشته می‌شود (شکل ۱۳).

شکل ۱۳. تصویرسازی آرمان شهر مینوی فردوسی با بهره‌گیری از فناوری هوش مصنوعی براساس شاخص‌های پژوهش

۷. ویژگی‌های متمایز آرمان شهر فردوسی

آرمان شهر فردوسی در شاهنامه، برخلاف بسیاری از الگوهای غربی که بیشتر بر ساختارهای سیاسی یا اقتصادی متمرکزند و نیز متفاوت با مدینه فاضله فارابی که بر پیوند سیاست و دین با محوریت فیلسوف-پایمیر تأکید دارد، بر مجموعه‌ای از ارزش‌های فرهنگی، اخلاقی و هویتی تکیه می‌کند که به آن سیمای منحصر به فردی می‌بخشد. فردوسی با زبان اسطوره و حماسه، جامعه‌ای مطلوب را تصویر می‌کند که در آن فضیلت، خرد و هویت ملی سه رکن اساسی‌اند.

۷-۱. استقلال ملی و پاسداری از هویت ایرانی

در شاهنامه، استقلال ملی نه تنها یک اصل سیاسی، بلکه بنیانی هویتی است. فردوسی جامعه‌ای را آرمانی می‌داند که در آن مرزها پاس داشته می‌شوند و حاکمان و مردم در برابر سلطه بیگانه ایستادگی می‌کنند. این اصل، علاوه بر تأمین امنیت، نماد حفظ فرهنگ و زبان ایرانی است. به این ترتیب، استقلال ملی در شاهنامه فراتر از جنبه سیاسی، بعدی فرهنگی و تمدنی پیدا می‌کند و از این حیث، با بسیاری از الگوهای غربی که کمتر به عنصر هویت ملی توجه دارند، تفاوت می‌یابد.

۷-۲. پهلوانی به عنوان الگوی اخلاقی و اجتماعی

پهلوانان شاهنامه صرفاً جنگجویانی قدرتمند نیستند. آنان حاملان ارزش‌های اخلاقی مانند وفاداری، صداقت، ایثار و دفاع از مظلوم‌اند. حضور شخصیت‌هایی مانند رستم نشان می‌دهد آرمان شهر فردوسی جامعه‌ای است که در آن پهلوانی نه یک مهارت فردی، بلکه یک نظام اخلاقی-اجتماعی است. این عنصر در سنت‌های غربی که اغلب بر نهادهای سیاسی یا اقتصادی تأکید دارند، کمتر برجسته شده و وجهی خاص به الگوی فردوسی می‌بخشد.

۷-۳. نگاه قدسی و مسئولانه به طبیعت

یکی از ابعاد کمتر مورد توجه در آرمان شهرهای رایج، جایگاه طبیعت است. فردوسی طبیعت را صرفاً منبع بهره‌برداری نمی‌بیند، بلکه آن را بستر حیات، نماد زیبایی و تجلی لطف الهی می‌داند. در شاهنامه، زمین، آب، کوه و گیاهان جایگاهی قدسی دارند و انسان وظیفه دارد با احترام و اعتدال از آن‌ها بهره‌برداری کند. این نگاه زیست‌محیطی و اخلاقی به طبیعت، پیشگامانه است و آرمان شهر فردوسی را از بسیاری از الگوهای کلاسیک غربی که عموماً بر رشد شهری و صنعت متمرکزند، متمایز می‌سازد.

۷-۴. خردمندی به عنوان ستون سیاست و اجتماع

خرد در شاهنامه جایگاهی بنیادین دارد؛ به گونه‌ای که فردوسی بارها اعلام می‌کند «خرد رهنمای و خرد دلگشا است». جامعه آرمانی از نگاه او جامعه‌ای است که در آن تصمیم‌ها بر پایه عقلانیت، دوراندیشی و حکمت گرفته می‌شوند. رهبران چنین جامعه‌ای باید خردمند باشند، نه صرفاً قدرتمند. این تأکید بر خرد، در کنار معنویت و اخلاق، الگویی ارائه می‌دهد که در بسیاری از سنت‌های غربی، کمتر به صورت هم‌زمان دیده می‌شود.

۷-۵. ادب و احترام به عنوان ضامن انسجام اجتماعی

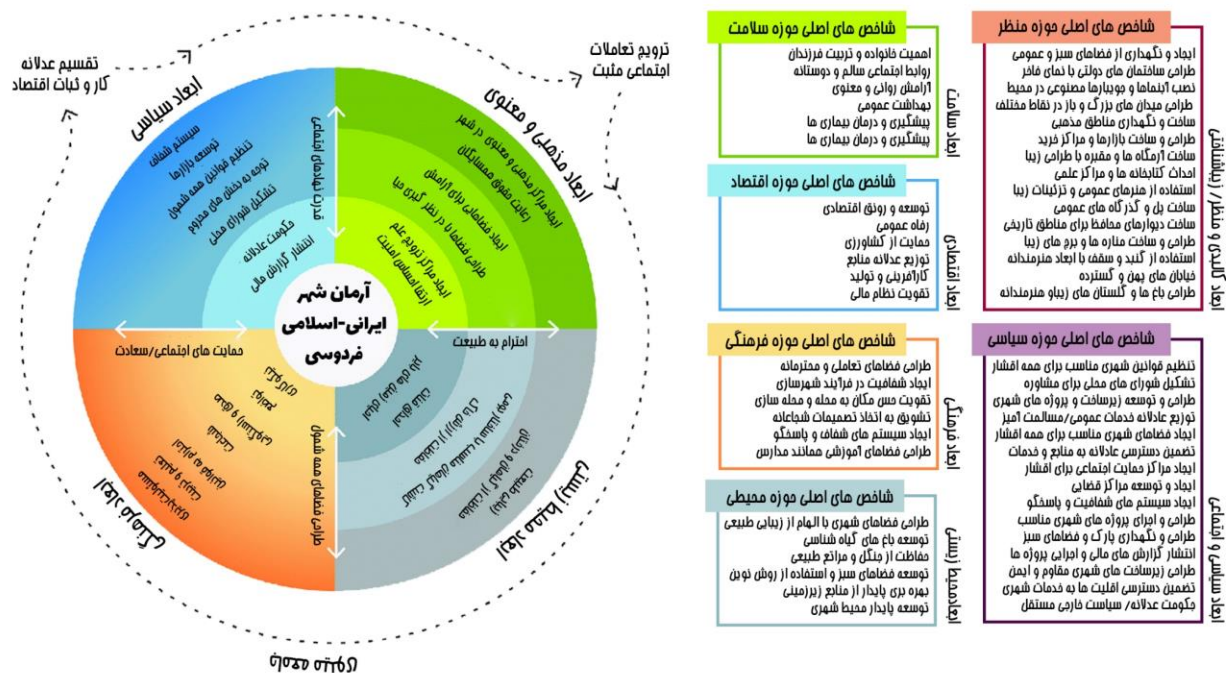
ادب در شاهنامه فقط ظواهر رفتاری نیست، بلکه نماد منزلت انسانی، فروتنی و رعایت حقوق دیگران است. جامعه‌ای که در آن ادب و احترام متقابل رعایت می‌شود، از تفرقه و بی‌نظمی به دور خواهد بود. فردوسی نشان می‌دهد پاسداشت حرمت انسان‌ها، همبستگی و آرامش اجتماعی به وجود می‌آورد و این ارزش، جامعه را به آرمان شهر نزدیک‌تر می‌سازد.

در مجموع، آرمان شهر فردوسی الگویی است که در آن استقلال ملی، پهلوانی، پیوند قدسی با طبیعت، خردمندی و ادب، ستون‌های اصلی جامعه مطلوب‌اند. این ویژگی‌ها ضمن آنکه ریشه در فرهنگ و هویت ایرانی دارند، تصویری متمایز از آرمان شهر ارائه می‌دهند که در الگوهای غربی و حتی در مدینه فاضله فارابی به این شکل برجسته نشده است. به این سان، شاهنامه نه تنها متنی ادبی، بلکه منبعی برای بازاندیشی در مفهوم آرمان شهر از منظر ایرانی-اسلامی به شمار می‌آید.

۸. تبیین مدل مفهومی آرمان شهر ایرانی-اسلامی از منظر حکیم فردوسی (چارچوب مفهومی)

مدل مفهومی نهایی آرمان شهر ایرانی-اسلامی، همان‌طور که در تصویر مشاهده می‌شود، براساس تحلیل محتوای دقیق اشعار و داستان‌های شاهنامه فردوسی و مرور سیستماتیک مقالات علمی مرتبط تبیین شده است. این مدل جامع به بررسی ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و احترام به طبیعت می‌پردازد که در آرمان شهر فردوسی نقش محوری دارند. بعد سیاسی به تنظیم قوانین شفاف و عادلانه، تقسیم

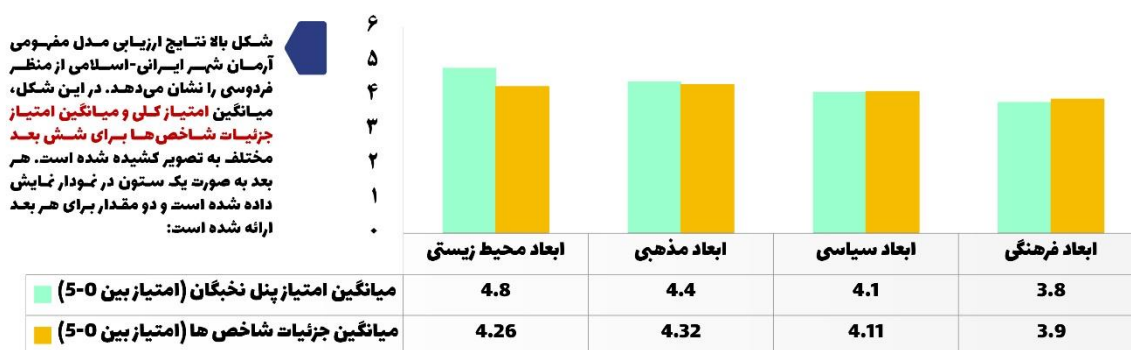
مناسب قدرت و استقرار ساختارهای حکمرانی عادلانه و مردمی اختصاص دارد. تأکید بر عدالت و ثبات سیاسی، حمایت از حقوق مردم، ایجاد امنیت و شفافیت در حکمرانی از شاخص‌های اصلی این بعد محسوب می‌شود. بعد اجتماعی به حمایت از خانواده، مشارکت مردمی و ایجاد زمینه‌های همبستگی اجتماعی می‌پردازد. این بعد بر تقویت عدالت اجتماعی، تأمین رفاه عمومی و ارتقای سطح تعاملات مثبت میان شهروندان تأکید دارد. همچنین فراهم آوردن فرصت‌های برابر برای همگان و تقویت سلامت روانی و اجتماعی از دیگر محورهای کلیدی این بخش است. بعد اقتصادی بر توزیع عادلانه منابع و ثروت، تقسیم عادلانه کار و تقویت تولیدات محلی تمرکز دارد. این بعد با ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، رونق اقتصادی و تأمین رفاه عمومی، پایه‌های اقتصادی آرمان‌شهر فردوسی را بنا می‌گذارد و عدالت اقتصادی را به عنوان اصل محوری دنبال می‌کند. بعد احترام به طبیعت به حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار توجه دارد. طراحی شهرها با حفظ و احیای فضاهای طبیعی، استفاده از منابع پایدار، توسعه باغ‌ها و پارک‌ها و ایجاد فضاهای تفریحی طبیعی از شاخص‌های کلیدی این بعد به‌شمار می‌آیند. در این رویکرد، احترام به طبیعت و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با آن از اصول بنیادین آرمان‌شهر فردوسی محسوب می‌شود. این مدل مفهومی، با تأکید بر تعادل میان این ابعاد چهارگانه، الگویی جامع و پویا برای طراحی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی ارائه می‌دهد. در این الگو، ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی به شکلی هماهنگ و منسجم در هم تنیده شده‌اند تا فضایی ایدئال برای زندگی شهروندان فراهم شود. بعد پهلوانی به تجلی ارزش‌هایی مانند شجاعت، ایثار، وفاداری و دفاع از مظلوم اختصاص دارد. در این بعد، پهلوانان به عنوان الگوهای اخلاقی و اجتماعی، نه تنها ضامن امنیت و استقلال جامعه‌اند، بلکه با روحیه جوانمردی و پابندی به عهد، پیوندهای اخلاقی و فرهنگی میان مردم را تقویت می‌کنند. این اصل، آرمان‌شهر فردوسی را از بسیاری از الگوهای آرمان‌شهری دیگر متمایز می‌سازد؛ چرا که در آن، پهلوانی صرفاً یک توان رزمی نیست، بلکه نظامی ارزشی و اخلاقی برای حفظ هویت و انسجام جامعه محسوب می‌شود. این مدل مفهومی با تأکید بر تعادل میان ابعاد پهلوانی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی، الگویی جامع برای طراحی آرمان‌شهر است.

شکل ۱۴. مدل مفهومی نهایی آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی، براساس تحلیل محتوای اشعار شاهنامه و مرور مقالات

۸-۱. بررسی و تأیید مدل مفهومی آرمان شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی توسط پنل نخبگان

برای تأیید مدل مفهومی آرمان شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی، یک پنل از نخبگان علمی تشکیل شد که با بهره‌گیری از تحلیل‌های سیستماتیک و پرسشنامه‌های باز امتیازی، به ارزیابی این مدل پرداختند. اعضای این پنل شامل متخصصان حوزه‌های مختلف مانند ادبیات فارسی، تاریخ، شهرسازی و علوم اجتماعی (۱۲ متخصص و عضو هیئت علمی دانشگاه) بودند. مدل مفهومی‌ای که براساس تحلیل محتوای شاهنامه و مقالات مرتبط تهیه شده بود، توسط نخبگان بررسی شد تا قابلیت اجرایی و هماهنگی با مفاهیم فرهنگی و اسلامی را تأیید کنند (شکل ۱۵).

شکل ۱۵. نمودار ارزیابی و تأیید مدل مفهومی آرمان شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی توسط پنل نخبگان

منبع: نگارندگان

۹. مقایسه تطبیقی آرمان شهر فردوسی، مدینه فاضله فارابی و الگوهای غربی

تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد هریک از سه سنت مهم فکری-فردوسی، فارابی و اندیشمندان غربی - در ترسیم جامعه مطلوب بر مؤلفه‌هایی خاص تأکید کرده‌اند.

۹-۱. الگوی غربی

از افلاطون در جمهور تا تامس مور در یوتوپیا، بر عدالت اجتماعی، نظم عقلانی و رفاه عمومی تأکید دارد. این الگو بیشتر بر ساختارهای سیاسی و اقتصادی متمرکز است و جنبه‌های هویتی یا فرهنگی در آن کمتر برجسته می‌شود.

۹-۲. مدینه فاضله فارابی

بر پیوند سیاست، اخلاق و دین استوار است. در نگاه او، سعادت حقیقی در گرو رهبری فیلسوف-پیامبر است که با بهره‌گیری از عقل و وحی جامعه را هدایت می‌کند. عدالت، اتحاد اجتماعی و هدایت الهی، ستون‌های اصلی این الگو را تشکیل می‌دهند.

۹-۳. آرمان شهر فردوسی

در شاهنامه، علاوه بر عدالت و خرد، بر استقلال ملی، پهلوانی، ادب و پیوند قدسی با طبیعت تأکید ویژه شده است. فردوسی جامعه‌ای را آرمانی می‌داند که هویت ملی خود را پاس دارد، پهلوانانش الگوهای اخلاقی باشند، طبیعت حرمت داشته باشد و خرد و ادب در رأس تصمیم‌گیری‌ها قرار گیرد.

مقایسه این سه رویکرد نشان می‌دهد که فردوسی با تأکید بر مؤلفه‌هایی مانند استقلال ملی، پهلوانی و نگاه قدسی به طبیعت، الگویی متمایز و بومی از آرمان شهر ارائه می‌دهد؛ الگویی که ضمن هم‌پوشانی با ارزش‌های جهان‌شمول عدالت و خرد، رنگ و بوی ایرانی-اسلامی دارد و می‌تواند الهام‌بخش الگوهای معاصر توسعه باشد.

۱۰. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی مورد تحلیل قرار گرفت و تلاش شد تا با استفاده از مفاهیم برجسته‌شده در اشعار شاهنامه و تحلیل‌های نظام‌مند، مدلی مفهومی برای این شهر آرمانی ارائه شود. بررسی شاهنامه نشان می‌دهد فردوسی نه تنها به تصویرسازی حماسه‌های پهلوانی پرداخته، بلکه با روایت داستان‌های تاریخی و اخلاقی، اصولی عمیق برای سازمان‌دهی و مدیریت شهری ایدئال خود ارائه داده است. این اصول که بر پایه عدالت، رفاه اجتماعی، احترام به طبیعت و پایداری زیست‌محیطی استوار است، همواره بر نیاز جامعه به شهرهایی تأکید دارد که بتوانند به شکلی متوازن به نیازهای مادی، معنوی و اجتماعی شهروندان پاسخ دهند. مدل مفهومی آرمان‌شهر فردوسی که در این تحقیق از تحلیل محتوای اشعار و داستان‌های شاهنامه و همچنین مرور سیستماتیک مقالات و متون مرتبط استخراج شده است، به‌طور ویژه بر ابعاد کلیدی مختلفی تمرکز دارد. از جمله این ابعاد می‌توان به سلامت جسمانی و روانی، عدالت اقتصادی و اجتماعی، رفاه عمومی، پایداری محیط‌زیستی و حفظ هویت فرهنگی و تاریخی اشاره کرد. این ابعاد نه تنها در قالب اشعار فردوسی به شکلی هنری و ادبی بیان شده‌اند، بلکه به‌عنوان راهبردهایی برای ساخت یک شهر آرمانی و متعادل در طول تاریخ فرهنگی ایران نیز قابل‌درک و بهره‌برداری هستند.

از نگاه فردوسی، آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی شهری است که در آن عدالت اجتماعی به‌عنوان ستون اصلی حکمرانی و مدیریت شهری ایفای نقش می‌کند. در این شهر، تقسیم عادلانه ثروت و منابع، امنیت و رفاه عمومی و دسترسی به خدمات اساسی از اصول بنیادی به‌شمار می‌آید. همچنین حفظ و احترام به طبیعت یکی از جنبه‌های برجسته این شهر است که با ایجاد فضاهای سبز، باغ‌ها و پارک‌های عمومی، رابطه‌ای پایدار بین انسان و محیط‌زیست برقرار می‌شود. این مفاهیم نه تنها در آرمان‌شهر فردوسی، بلکه در تمامی داستان‌ها و اشعار شاهنامه به‌گونه‌ای منسجم و هماهنگ ترسیم شده‌اند. در همین راستا، تأیید مدل مفهومی این آرمان‌شهر توسط پنل نخبگان که متشکل از متخصصان حوزه‌های ادبیات، تاریخ، شهرسازی و علوم اجتماعی بود، به پایایی و دقت علمی این مدل افزوده است. بررسی‌های نخبگان نشان داد ابعاد مختلف مدل توانسته‌اند معیارهای کلیدی یک آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی را پوشش دهند و از آن به‌عنوان یک الگو برای طراحی شهری معاصر استفاده شود. توجه به حفظ هویت فرهنگی و تاریخی در کنار پایداری زیست‌محیطی و توزیع عادلانه منابع اقتصادی، این مدل را به‌عنوان الگویی جامع و قابل‌استفاده برای طراحی و مدیریت شهرهای معاصر به‌ویژه در جوامع اسلامی و شرقی تبدیل کرده است. تأمل در مفهوم آرمان‌شهر نشان می‌دهد این ایده نه صرفاً یک خیال‌پردازی ادبی، بلکه بیانگر کهن‌ترین دغدغه‌های بشر برای دستیابی به جامعه‌ای عادلانه و متعالی است. الگوهای غربی، از افلاطون تا اندیشه‌های مدرن، بیشتر بر سامان‌دهی ساختارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تأکید دارند و با طراحی نظام‌های عقلانی، در پی برقراری عدالت، برابری و رفاه همگانی بوده‌اند. در مقابل، فردوسی در شاهنامه با نگاهی ژرف و برخاسته از سنت ایرانی-اسلامی، آرمان‌شهری را ترسیم می‌کند که در آن عدالت، خرد، اخلاق، پیوند انسان با سرزمین و کرامت انسانی در مرکز توجه قرار دارد. این الگو، برخلاف بسیاری از نمونه‌های غربی که گاه رنگی انتزاعی و ذهنی دارند، ریشه در هویت تاریخی، دینی و فرهنگی مردم ایران دارد و همین امر به آن اصالت و پایداری ویژه‌ای می‌بخشد.

مقایسه تطبیقی این دو رویکرد نشان می‌دهد آرمان‌شهر غربی و آرمان‌شهر فردوسی، هریک از زاویه‌ای متفاوت، به دنبال تحقق یک جامعه کامل‌اند: یکی با تأکید بر نظم عقلانی و نهادهای کارآمد و دیگری با محوریت ارزش‌های اخلاقی، عدالت‌خواهی و پیوند انسان با هویت جمعی. ترکیب این دو افق می‌تواند زمینه‌ای برای درکی جامع‌تر از جامعه مطلوب فراهم آورد؛ جامعه‌ای که نه تنها بر پایه عدالت و رفاه مادی بنا شده، بلکه ریشه در اخلاق، خرد و فرهنگ اصیل نیز دارد. چنین برداشتی از آرمان‌شهر، امکان الهام‌بخشی برای جوامع امروز را فراهم می‌سازد و می‌تواند راهنمایی برای طراحی الگوهای توسعه‌ای بومی و درعین‌حال جهانی باشد.

بررسی تطبیقی مفهوم آرمان‌شهر نشان داد درحالی‌که اندیشمندان غربی بیشتر بر عدالت اجتماعی، نظم عقلانی و رفاه عمومی تأکید داشته‌اند و فارابی در مدینه فاضله خود سعادت حقیقی را در سایه رهبری فیلسوف-پیامبر و پیوند اخلاق و سیاست می‌جوید، فردوسی در

شاهنامه الگویی بومی و منحصر به فرد از جامعه مطلوب ارائه می‌دهد. آرمان شهر فردوسی با تکیه بر استقلال ملی، پهلوانی، پیوند عمیق با طبیعت، خردمندی و ادب، الگویی متمایز و منحصر به فرد ارائه می‌دهد که در سنت‌های غربی یا حتی در مدینه فاضله فارابی به این شکل برجسته نشده است. این عناصر، در کنار عدالت و رفاه، جامعه‌ای را تصویر می‌کنند که هم ریشه در هویت ایرانی-اسلامی دارد و هم ظرفیت‌هایی جهان‌شمول برای تحقق جامعه‌ای انسانی‌تر و پایدارتر را دارا است.

نوآوری این پژوهش در آن است که برای نخستین بار این مؤلفه‌های متمایز شاهنامه‌ای در قالب یک مدل مفهومی پنج‌بعدی (پهلوانی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی) سامان یافته‌اند. این مدل نه تنها بازتاب‌دهنده رنگ و بوی فرهنگی شاهنامه است، بلکه می‌تواند به عنوان الگویی عملی برای طراحی آرمان شهر ایرانی-اسلامی در عصر حاضر به کار گرفته شود؛ الگویی که در آن ارزش‌های بومی و تمدنی با نیازهای معاصر در هم می‌آمیزند تا تصویری تازه و کاربردی از جامعه مطلوب ارائه دهند.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد با بهره‌گیری از ارزش‌های والای فردوسی در شاهنامه می‌توان به شهری دست یافت که در آن عدالت، رفاه، امنیت، سلامت و زیبایی به صورت هماهنگ و متعادل در کنار یکدیگر قرار دارند. این آرمان شهر نه تنها راهگشای طراحی و مدیریت شهری پایدار در عصر حاضر است، بلکه الگویی از زندگی اجتماعی مطلوب را در بر دارد که بر پایه همبستگی، اخلاق و معنویت استوار است. به این ترتیب، این پژوهش می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای تدوین سیاست‌های شهری در راستای دستیابی به شهرهای پایدار، عادلانه و انسان‌محور فراهم آورد.

برای پیشنهاد‌های پژوهش‌های آتی می‌توان به چندین زمینه برای بررسی و گسترش بیشتر موضوع آرمان شهر ایرانی-اسلامی از منظر فردوسی اشاره کرد. یکی از مهم‌ترین زمینه‌ها، مطالعه تطبیقی آرمان شهر فردوسی با سایر آرمان شهرهای مطرح در ادبیات کلاسیک ایران و جهان است. این رویکرد می‌تواند به روشن شدن تفاوت‌ها و شباهت‌های مفهومی میان دیدگاه‌های مختلف درباره شهر ایدئال و ارزش‌های فرهنگی نهفته در آن‌ها کمک کند. پیشنهاد دیگر، تحلیل عمیق‌تر ابعاد محیط زیستی و پایداری در آرمان شهر فردوسی با استفاده از رویکردهای نوین زیست‌محیطی و شهرسازی است. با توجه به چالش‌های محیط‌زیستی معاصر، این پژوهش می‌تواند الگوهای پایداری زیست‌محیطی ارائه شده در شاهنامه را با نیازهای روز شهرهای امروزی مقایسه کند.

۱۱. مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به طور مساوی در مفهوم‌سازی مقاله و نگارش پیش‌نویس‌های اولیه و بعدی آن مشارکت داشتند.

۱۲. ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه موازین اخلاقی شامل رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات افراد و ورود یا خروج داوطلبانه مشارکت‌کنندگان رعایت شده است. همچنین ملاحظات اخلاقی مطابق با اصول اخلاق در پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

۱۳. سپاسگزاری و حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

۱۴. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافع وجود ندارد.

۱۵. منابع

- باقری، حمیده و خوجیف، محمد (۱۳۹۸). بررسی آرمان‌شهر در شاهنامه فردوسی. مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه، ۵(۴).
 بینا، یوسف. (۱۴۰۳). یادآرمان‌شهر و انواع آن در شاهنامه فردوسی. دانش و خرد حماسی، ۱۱(۱)، ۲۳-۴۲.
 جعفری دهقی، محمود (۱۳۹۰). آرمان شهر حکیم طوس در شاهنامه. پژوهش‌های ایران‌شناسی، ۱۱(۱)، ۱-۱۲.
 حسینی، مریم (۱۳۸۵). آرمان شهر زنان. زن در توسعه و سیاست، ۴(۳)، ۱۱۷-۱۳۱.
 زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۶۹). ارسطو و فن شعر. نشر امیر کبیر.

طباطبایی، وحید. (۱۳۹۸)، عکاسی در پسا آرمان شهر (نگاهی به آثار رابرت فرانک و دایان آربوس در آمریکای دهه ۵۰ و ۶۰)، تهران: کتاب پرگار.
عباسپور اسفندن، حسنعلی و رنجبر (۱۳۹۳). احمد. جلوه‌های آرمانشهر و شهریار آرمانی فردوسی با جستاری در داستان سیاوش. ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، ۱۰(۳۵).

مفتخری، حسین. (۱۳۹۲). ایران و اسلام؛ هویت ایرانی، میراث اسلامی. جستارهای تاریخی، ۴(۲)، ۹۳-۱۱۱.

نظری، نجمه. (۱۳۸۹). مقایسه آرمان شهر فردوسی و سعدی. عرفانیات در ادب فارسی، شماره ۲.

Claeys, Gregory (2020) *Utopia: The History of an Idea*, Thames & Hudson.

Kumar, Krishna (1987). *Utopia and anti-Utopia in modern times*, London: Basil Blackwell.

Levitas, Ruth (1990) *The concept of utopia*. Peter Lang.

Mannheim, Karl (1943). *Ideology and Utopia : an Introduction to the Sociology of Knowledge*, Routledge

More, Thomas (1516) *Utopia*, Habsburg Netherlands.

Plato (1943). *Plato's The Republic*. New York.